

HANDLEIDING VOOR OPLEIDERS

Aandacht voor Gezonde relaties & seksualiteit

in de
lerarenopleiding

De toolkit Gezonde relaties & seksualiteit bestaat uit deze handleiding voor opleiders en acht modules voor studenten. In deze totale handleiding zijn ook de handleidingen per module opgenomen. De handleiding bestaat uit de volgende onderdelen:

1. Waarom aandacht voor Gezonde relaties & seksualiteit?
2. Over de toolkit
3. Toegang tot de toolkit
4. Inzet van de acht modules
5. Om niet te vergeten
6. Handleiding voor opleiders per module

1. WAAROM AANDACHT VOOR GEZONDE RELATIES & SEKSUALITEIT?

Taak van het onderwijs

Het onderwijs is onmisbaar in het bevorderen van relationeel en seksueel gezond gedrag. Sinds eind 2012 is het primair en voortgezet (speciaal) onderwijs in Nederland verplicht aandacht te besteden aan relaties en seksualiteit, diversiteit en seksuele diversiteit. Dit is opgenomen in de kerndoelen 38 (po), 43 (onderbouw vo) en 53 (vso). Daarnaast hebben scholen de taak om te zorgen voor een sociaal veilig klimaat in en om de school en dient er aandacht te worden besteed aan burgerschap. Scholen zijn vrij om hier zelf invulling aan te geven. Hiermee wil het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) respectvol gedrag, seksuele weerbaarheid en acceptatie van seksuele en genderdiversiteit van leerlingen bevorderen, en tegelijkertijd (seksueel) grensoverschrijdend gedrag en seksuele dwang voorkomen.

Ruimte voor verbetering

Uit onderzoek naar de uitvoering van de kerndoelen in het onderwijs komt naar voren dat het belang van aandacht voor gezonde relaties en seksualiteit in een sociaal veilig klimaat wordt onderkend, maar dat het nog te incidenteel, fragmentarisch en te weinig doelgericht aan bod komt en meestal niet is ingebed in een curriculum. Ook zijn er nog steeds signalen dat de sociale veiligheid op scholen rondom relaties en seksualiteit soms in het geding is. Je kunt bijvoorbeeld denken aan ongewenste sexting, seksuele intimidatie of een negatieve houding ten aanzien van seksuele en genderdiversiteit. Deze onderwerpen krijgen pas aandacht wanneer sprake is van een incident.

Het begint in de lerarenopleiding

De basis voor een veilig klimaat in het algemeen en seksuele integriteit en seksuele vorming in het bijzonder, kan gelegd worden in de lerarenopleiding. Van elke docent mag verwacht worden dat deze pedagogisch (vak-) bekwaam genoeg is om ongewenst gedrag te signaleren en bespreekbaar te maken en voorwaarden te scheppen voor een veilig sociaal klimaat.

Leraren voelen zich echter niet altijd toegerust om les te geven over gezonde relaties & seksualiteit en om te reageren op gedrag van hun leerlingen.

Om ervoor te zorgen dat aankomende leraren beter toegerust zijn voor hun toekomstige taken in het onderwijs, is een goede borging van deze thema's in de (relevante) lerarenopleidingen van belang. Opleiders dragen zo bij aan een veilig klimaat, geven ruimte aan de ontwikkeling van leerlingen en werken preventief aan seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Speciaal hiervoor is deze toolkit ontwikkeld

De ontwikkeling van de Toolkit Gezonde Relaties & Seksualiteit maakt onderdeel uit van het impuls project om de seksuele integriteit en relationele en seksuele vorming in de Lerarenopleidingen te verbeteren. Dit project wordt met financiering van het ministerie van VWS uitgevoerd door Rutgers en Stichting School & Veiligheid en is onderdeel van het 'Stimuleringsprogramma gezonde relaties & seksualiteit in het onderwijs'. Met als doel om inzicht te krijgen in ervaringen en uitdagingen van aankomende en beginnende onderwijsprofessionals in lesgeven over relationele en seksuele vorming en seksuele integriteit en het waarborgen van een veilig klimaat. Daarnaast is onderzocht in hoeverre het onderwijs aan de lerarenopleidingen hen hierop voldoende heeft voorbereid en waar zij behoefte aan hebben. De ontwikkeling van deze Toolkit is hiervan het eindresultaat.

2. OVER DE TOOLKIT

De toolkit bestaat uit acht lesmodules met elk een ander onderwerp dat relevant is in de aandacht voor gezonde relaties & seksualiteit in het onderwijs. Elke module bevat een e-learning voor studenten en een handleiding voor opleiders voor een klassikale verdieping met lessen en praktijkopdrachten.

a. E-learning voor studenten

Bij elke module hoort een e-learning. De e-learning is ontworpen als zelfstudiemateriaal voor de studenten. Deze biedt kennis en informatie op een van de acht relevante onderwerpen als het gaat om aandacht voor gezonde relaties en seksualiteit in het onderwijs.

Let op: Het is dus van belang dat studenten vooraf aan de klassikale verdieping zelfstandig de bijpassende e-learning hebben gemaakt.

b. Handleiding voor opleiders bij elke module

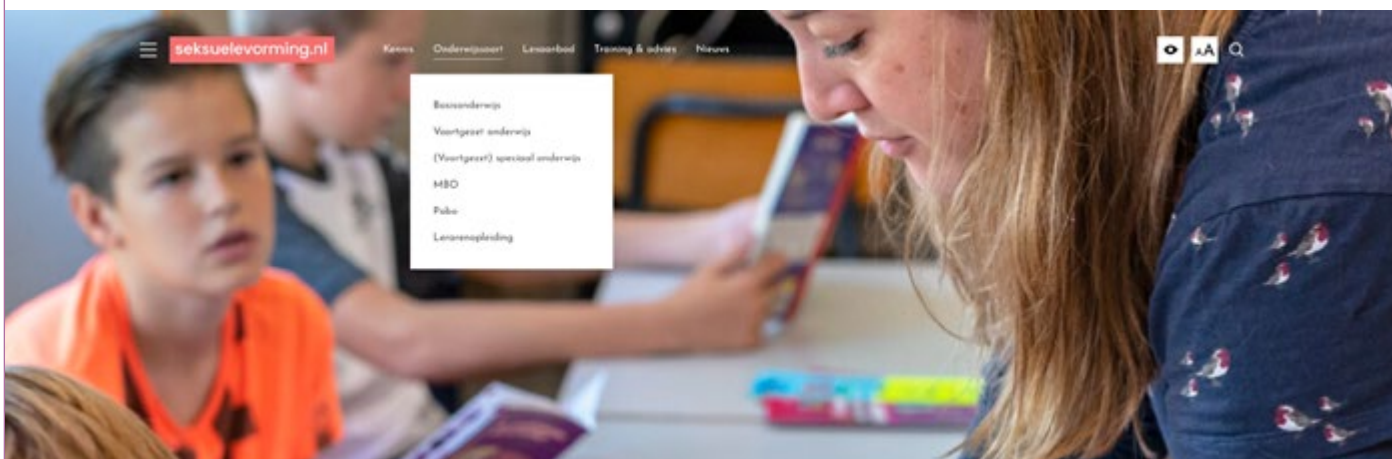
Bij elke module hoort een specifieke handleiding. Hierin vind je de nodige informatie over het onderwerp van die lesmodule: een korte samenvatting van de informatie die aan bod is gekomen in de e-learning voor studenten.

Tip: je kunt ook zelf de e-learning doornemen, zodat je weet welke kennis de studenten hebben opgedaan. Daarnaast vind je werkvormen en lessuggesties voor klassikale verdieping. Hiermee kun je in een college/werkgroep/les voortbouwen op en dieper ingaan op de kennis die de studenten hebben opgedaan tijdens het maken van de e-learning, en kun je studenten de geleerde kennis laten toepassen in samenwerkopdrachten.

Daarnaast vind je in elke handleiding een aantal praktijkopdrachten die je door studenten kunt laten uitvoeren op hun (stage)school, om ze verder te laten oefenen met het toepassen van het geleerde.

3. TOEGANG TOT DE TOOLKIT

De toolkit is te vinden op www.seksuelevorming.nl. In het hoofdmenu staat onder 'Onderwijssoort' de knop 'lerarenopleiding'. Onder deze onderwijssoorten wordt de toolkit gepresenteerd.

Ga naar

TOOLKIT LERARENOPLEIDING

In de toolkit selecteer je de module die je wilt geven. Na het klikken vind je een algemene introductie op de module, een link naar de handleiding en een link naar de e-learning in het leerportaal van Rutgers.

[← Terug naar het overzicht](#)

Lesmodule

Contact met ouders

Ouders en verzorgers zijn belangrijke partners bij de relationele en seksuele opvoeding van hun kinderen. De relationele en seksuele opvoeding is namelijk een gedeelde verantwoordelijkheid van ouders en de school. Een goede afstemming tussen ouders en school bevordert een veilige en gezonde relationele en seksuele ontwikkeling van kinderen.

Maar hoe zorg je als leerkracht voor een goede afstemming met ouders? En hoe creëer je een goed partnerschap tussen ouders en school?

In deze module komen ouders aan het woord en staan we stil bij aarzelingen die je kunt hebben in contact met ouders. Vervolgens biedt deze module je handvatten om te werken aan een goed partnerschap met ouders in de relationele en seksuele ontwikkeling van hun kinderen. Je leert hoe je met ouders kunt communiceren over onverwachte situaties in de klas of en hoe je effectief kunt reageren op reacties of aarzelingen van ouders.

Na deze module voel je je zelfverzekerder om met ouders in contact te komen over dit thema.

Duur: ± 30 minuten

[Ga naar de e-learning voor studenten >](#)

[Download de docentenhandleiding >](#)

Leerportaal

De studenten komen binnen in het leerportaal. Hier kunnen zij eenvoudig een account aanmaken.

Op www.seksuelevorming.nl vind je naast de toolkit ook relevante informatie over het geven van relationele en seksuele vorming in verschillende onderwijstypes (basisonderwijs, voortgezet onderwijs, speciaal (voortgezet) onderwijs en het mbo). Daarbij kun je in het 'Lesaanbod' verschillende lesmaterialen vinden die ingezet kunnen worden in de verschillende onderwijsniveaus.

**De toolkit is gratis toegankelijk voor alle lerarenopleiders
op de lerarenopleidingen en pabo's in Nederland.**

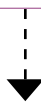
4. INZET VAN DE ACHT MODULES

Hoe zet ik de modules in?

De verschillende lesmodules zijn zelfstandig en los van elkaar te volgen. Wel adviseren we om in ieder geval de lesmodules 1 (Lesgeven over relaties en seksualiteit) en 2 (Seksuele integriteit en een veilige sfeer) als basis te nemen en aan te bieden. De andere lesmodules kunnen aanvullend en naar eigen inzicht worden behandeld. Mocht er geen tijd zijn om alle modules in de les te behandelen, dan kan er ook voor gekozen worden om van die modules alleen de e-learning aan te bieden.

Welke modules kan je het beste kiezen als je beperkte lestijd hebt?

Maak je keuze op basis van wat er op dit moment aansluit bij jouw klas binnen hun lescontext. Wat is er al aan bod geweest en wat past in deze opleidingsgroep bij dit jaar? Verder is het advies om minimaal twee modules uit het lespakket uit te voeren.

Kun je je eigen les samenstellen uit verschillende modules?

Het advies is natuurlijk om elke module in zijn geheel uit te voeren, maar het is ook mogelijk om een lessenserie samen te stellen door uit elke module onderdelen te kiezen. Het is wel zinvol om de structuur van de module intact te houden zodat studenten zorgvuldig meegenomen worden en niet ineens in het diepe worden gegooid.

Laat de studenten aan het einde van iedere gemaakte e-learning het volgende noteren:

- ✦ Een korte samenvatting van het geleerde.
- ✦ Wat vond je opvallend?
- ✦ Welke vragen heb je nog?

Zo zijn ze goed voorbereid op de klassikale verdieping.

De acht modules zijn:

1. Lesgeven over relaties en seksualiteit

In deze module leren studenten hoe ze les kunnen geven over gezonde relaties & seksualiteit, welke erkende lesmethodes er bestaan en hoe ze hiermee aan de slag kunnen. Ook leren ze hoe ze lessen gezonde relaties & seksualiteit kunnen laten aansluiten bij de leefwereld van de leerlingen en de actualiteit.

2. Seksuele integriteit en een veilige sfeer

In deze module leren de studenten wat het belang is van seksuele integriteit en een veilige sfeer in de klas en op school. Deze module leert studenten hoe ze seksuele integriteit kunnen voorleven en een seksueel integer en een veilig klimaat kunnen waarborgen, zodat leerlingen een gezonde en integere seksuele en relationele ontwikkeling kunnen doormaken.

3. Seksuele ontwikkeling

In deze module leren de studenten meer over de seksuele ontwikkeling die je als mens doormaakt. Deze verloopt voor iedereen anders, maar er zijn enkele fasen te onderscheiden. Deze module beschrijft de seksuele ontwikkeling van baby tot jongvolwassene en leert wat kenmerkend is voor een gezonde seksuele ontwikkeling.

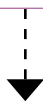
4. Vakinhoudelijke kennis over gezonde relaties & seksualiteit

In deze module doen de studenten meer kennis op over specifieke onderwerpen op het gebied van gezonde relaties & seksualiteit. De module biedt kennis over voortplanting en veilige seks, over seksueel plezier, wensen en grenzen, over online seksualiteit en/of over gender- en seksuele diversiteit.

5. Omgaan met verschillen

Ieder mens groeit op in verschillende sociale omgevingen waarin andere sociale normen (kunnen) gelden, ook op het gebied van relaties en seksualiteit. In deze module leren de studenten welke sociale normen overheersen in de samenleving, welke verschillen in normen en waarden je kunt tegenkomen op school, en hoe je kunt omgaan met je eigen normen en waarden en die van leerlingen.

6. Seksueel grensoverschrijdend gedrag

In deze module leren de studenten mogelijke signalen van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik te benoemen. Ze leren daarnaast hoe je kunt reageren op seksueel gedrag van leerlingen en om dit, waar nodig, bespreekbaar te maken met collega's en/of hulpinstanties.

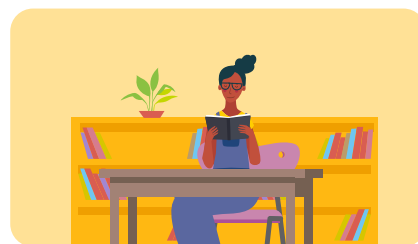
7. Contact met ouders

Deze module biedt de studenten handvatten om te werken aan een goed partnerschap met ouders in de relationele en seksuele ontwikkeling van hun kinderen. Studenten leren hoe je met ouders kunt communiceren over onverwachte situaties in de klas en hoe je effectief kunt reageren op reacties of aarzelingen van ouders.

8. Schoolbreed werken aan gezonde relaties & seksualiteit

Sinds 2012 zijn scholen verplicht om aandacht te besteden aan seksualiteit en seksuele diversiteit, zoals vastgelegd in de kerndoelen voor het onderwijs. Een goed begin is natuurlijk het geven van een les of het starten van een gesprek naar aanleiding van een gebeurtenis in de klas. Maar effectief werken aan gezonde relaties & seksualiteit bij de leerlingen betekent meer dan alleen dat ene kerndoel bereiken. In deze module leren de studenten hoe je schoolbreed kunt werken aan gezonde relaties & seksualiteit.

5. OM NIET TE VERGETEN

Een veilige sfeer in de klas

Een veilige sfeer is de basis voor een goede leeromgeving en voor een veilig gesprek over relaties en seksualiteit. In een veilige setting kun je met je studenten open en respectvol in gesprek over dit thema.

Hoe creëer je een veilige sfeer in de klas?

Bedenk vooraf zelf wat je kwijt wilt over dit onderwerp en hoe open je vindt dat jouw studenten kunnen zijn in de klas. Je kunt als docent dus ook op een integere manier aangeven wat jouw grens is. Door een goed voorbeeld te zijn, leren studenten hoe zij dit ook zelf kunnen doen in de klas.

Vier pijlers voor een veilige sfeer

1. Maak vanaf het begin contact

- ✦ Sluit aan bij de leefwereld van de studenten. Ga in op wat ze zeggen en vraag door. Ook door het gebruik van (gepaste) humor kunnen contact en veiligheid groeien.
- ✦ Leg contact met alle studenten, ook met de stille of juist sterk uitgesproken of stoere studenten. Geef iedereen een kans om iets te zeggen en laat merken dat elke inbreng ertoe doet.
- ✦ Stimuleer studenten om actief deel te nemen en betrek alle studenten bij gesprekken en opdrachten. Maar laat de passieve luisteraar ook in zijn/haar waarde en dwing deze student niet om te spreken.
- ✦ Kies veilige werkvormen. Voor veel studenten is het makkelijker te praten over relaties en seks in twee- of drietallen. Laat hen eventueel zelf groepjes samenstellen.
- ✦ Gebruik activerende werkvormen zoals een groepsgesprek, discussie of rollenspel om studenten actief te betrekken bij de les.
- ✦ Spreek de klas niet meteen aan op de eigen kennis, mening of ervaring met puberteit, relaties of seks.

2. Zorg voor veiligheid en vertrouwen

Studenten hebben een gevoel van veiligheid en vertrouwen nodig om vragen te kunnen stellen over relaties en seksualiteit. Als docent is het jouw taak om veiligheid te creëren. Dit heeft te maken met duidelijkheid over waar het over gaat, hoe er met elkaar omgegaan wordt en wat de spelregels zijn. En uiteraard moet je ook toezien op de naleving van regels en optreden als grenzen worden overschreden. Wat helpt? Geef een goede introductie.

Tips

- ✦ Merk aan het begin van de les(sen) op dat niet iedereen dezelfde kennis of ervaring heeft. We gebruiken lang niet allemaal dezelfde media, we hebben allemaal verschillende interesses. Seks en relaties zijn thema's waar je een leven lang over kunt leren.
- ✦ Benader seksualiteit positief, leg niet te veel nadruk op de problematische aspecten.
- ✦ Benadruk dat er niet één eenduidige seksuele en relationele norm of waarheid is, maar dat dit verschilt per persoon. Maak samen met studenten duidelijke werkafspraken.

Voorbeelden van werkafspraken zijn:

- ✦ Alles wat gezegd wordt, blijft in de klas en wordt niet aan anderen doorverteld.
- ✦ Je bepaalt zelf wat je wel en niet vertelt.
- ✦ Stel gerust alle vragen die je wilt.
- ✦ Persoonlijke vragen mogen worden gesteld, maar iedereen (ook de docent) mag weigeren deze te beantwoorden.
- ✦ Iedereen luistert naar elkaar en laat elkaar uitpraten.
- ✦ Klasgenoten pesten elkaar niet met wat er in de les is gezegd, ook niet buiten de klas.
- ✦ Lachen is prima, elkaar uitlachen niet.
- ✦ Iedereen is anders, denkt anders en voelt anders; verschillen worden gerespecteerd.

3. Zorg dat studenten veilig vragen kunnen stellen

Dit kan in de klas op school bijvoorbeeld door een brievenbus neer te zetten waar anoniem vragen in kunnen. Geef als docent het goede voorbeeld als het gaat om respect voor elkaar. Ga erop in als een leerling grensoverschrijdende opmerkingen maakt. Leg uit waarom dit te ver gaat en maak de grenzen duidelijk. Een consistente houding hierin draagt bij aan de veiligheid in de klas. De studenten weten zich door jou beschermd.

Heb aandacht voor schaamte en schroom: in lang niet alle gezinnen wordt openlijk gepraat over seksualiteit. Studenten die dit van huis uit niet gewend zijn, zullen het moeilijk vinden om dat in de klas wel te doen. Het kan emoties als schaamte, schuld en weerstand oproepen.

Heb ook oog voor diversiteit in opvattingen: studenten krijgen van huis uit soms andere ideeën en opvattingen over relaties en seks mee dan op school, van vrienden of uit de media. In een klas kunnen daarom hierover verschillende opvattingen, waarden en normen bestaan, ook tussen studenten met een vergelijkbare culturele en/of religieuze achtergrond.

Tips

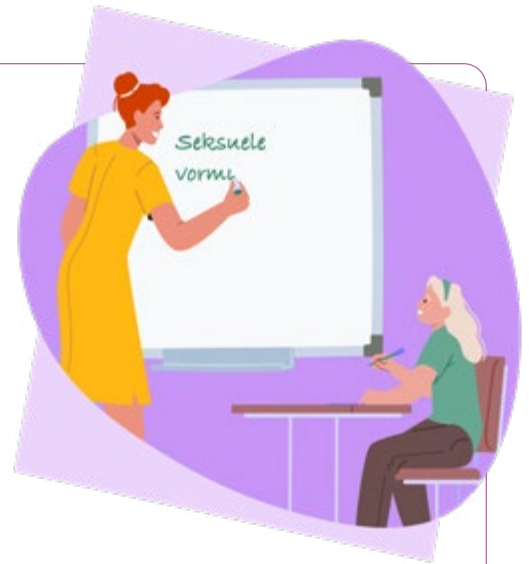
- ✦ Het is belangrijk om verschillen, maar zeker ook overeenkomsten te benoemen, te herkennen en te respecteren.
- ✦ Geef aan dat het niet nodig is dat iedereen het met elkaar eens wordt, maar dat begrip en acceptatie van elkaars opvattingen een uiting is van respect. Zet normatieve uitlatingen in perspectief. Het is belangrijk in te grijpen als studenten zich onderling normatief of respectloos uitlaten. Denk bijvoorbeeld aan opmerkingen als 'Jongens willen altijd ...', 'Meisjes doen ...', 'Marokkanen zijn ...', 'Alle homo's zijn ...'.

Bij meningsverschillen over normen en waarden kan het gebeuren dat de studenten of jijzelf weerstand ervaren, boos worden of zich irriteren. Vaak wordt er minder weerstand ervaren als begrepen wordt waarom iemand een bepaalde mening heeft.

Tips

- ✦ Benadruk dat er niet één eenduidige seksuele en relationele norm of waarheid is maar dat dit verschilt per persoon.
- ✦ Stel open vragen, zonder een impliciet waardeoordeel, zoals 'Kun je uitleggen hoe het komt dat je ...?' of 'Ik hoor je zeggen dat ..., kun je daar een voorbeeld van geven?'

4. Neem studenten serieus

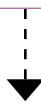
Stoer, ongeïnteresseerd of ander storend gedrag van studenten kan soms misleidend zijn, alsof ze geen behoefte hebben aan gesprekken over relaties en seksualiteit.

Tips

- ✦ Ga serieus in op vragen en geef eerlijk antwoord. Je hoeft zelf niet meteen op alle vragen een antwoord te geven. Zeg dat je het nu niet weet en het zult uitzoeken of dat je er eerst over wilt nadenken.
- ✦ Leg uit dat grenzen verleggen en experimenteren met seksualiteit erbij hoort maar laat ook zien wat de gevolgen van bepaald gedrag kunnen zijn voor henzelf en de ander (soa, zwangerschap, pijn of seksuele grensoverschrijding).
- ✦ Spreek studenten aan op hun kwaliteiten en competenties en niet op hun tekortkomingen en problemen.

Relevante websites

- ✦ [Seksuelevorming.nl](https://seksuelevorming.nl)
- ✦ [Rutgers.nl](https://rutgers.nl)
- ✦ [Schoolenveiligheid.nl](https://schoolenveiligheid.nl)
- ✦ [Gendi.nl](https://gendi.nl)
- ✦ [Gezondeschool.nl](https://gezondeschool.nl)
- + [Thema Relaties & Seksualiteit](#) (vo)

6. HANDLEIDING VOOR OPLEIDERS PER MODULE

Hieronder vind je de acht handleidingen per module. Klik op de knoppen om naar de desbetreffende handleiding én e-learning te gaan.

1. Lesgeven over relaties en seksualiteit

[HANDLEIDING](#)[E-LEARNING](#)

2. Seksuele integriteit en een veilige sfeer

[HANDLEIDING](#)[E-LEARNING](#)

3. Seksuele ontwikkeling

[HANDLEIDING](#)[E-LEARNING](#)

4. Vakinhoudelijke kennis over gezonde relaties & seksualiteit

[HANDLEIDING](#)[E-LEARNING](#)

5. Omgaan met verschillen

[HANDLEIDING](#)[E-LEARNING](#)

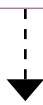
6. Seksueel grensoverschrijdend gedrag

[HANDLEIDING](#)[E-LEARNING](#)

7. Contact met ouders

[HANDLEIDING](#)[E-LEARNING](#)

8. Schoolbreed werken aan gezonde relaties en seksualiteit

[HANDLEIDING](#)[E-LEARNING](#)

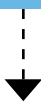
HANDLEIDINGEN BIJ DE MODULES

1. Handleiding voor opleiders bij de module **‘Lesgeven over relaties en seksualiteit’**

Welkom bij de handleiding van de module ‘Lesgeven over relaties en seksualiteit’. Deze handleiding bestaat uit:

- Inleiding bij de module
- Klassikale verdieping
- Praktijkopdrachten

Inleiding bij de module ‘Lesgeven over relaties en seksualiteit’

Iedere school in Nederland is verplicht om aandacht te besteden aan gezonde relaties & seksualiteit: seksualiteit, diversiteit en seksuele genderdiversiteit maken deel uit van de kerndoelen van het onderwijs. Docenten krijgen hier dus ook mee te maken. Bovendien kunnen zij op school verschillende situaties meemaken die aan dit thema raken.

In deze module leren studenten:

- ✦ Hoe je lessen over relaties en seksualiteit kunt voorbereiden en uitvoeren;
- ✦ Welke onderwerpen passen bij de leeftijd van hun leerlingen;
- ✦ Hoe je in een doorlopende leerlijn kunt lesgeven;
- ✦ Welke lesmaterialen je kunt gebruiken in de les.

Relaties en seksualiteit zijn belangrijke thema's, die al vanaf groep 1 van de basisschool thuishoren in het onderwijs. Relationele en seksuele vorming gaat niet enkel om kennisoverdracht, maar ook om het aanleren van vaardigheden en attitudes over relaties en seksualiteit. Hierdoor krijgen kinderen en jongeren meer kennis over hun eigen lichaam, relaties en seksualiteit. Ze ontwikkelen adequate waarden en normen en leren respectvol met elkaar om te gaan.

Het thema relaties en seksualiteit kent binnen de kaders van het SLO (Stichting Leerplan Ontwikkeling) vier subthema's:

- ✦ Lichamelijke ontwikkeling en zelfbeeld
- ✦ Intieme relaties
- ✦ Voortplanting, gezinsvorming en anticonceptie
- ✦ Seksualiteit

Je kunt de onderwerpen die onder relaties en seksualiteit vallen binnen deze thema's in de klas behandelen. Dit kan je het beste in een doorlopende leerlijn doen.

Er zijn in Nederland allerlei lesmaterialen rond relaties en seksualiteit beschikbaar: van volledige lespakketten tot spellen en educatieve voorstellingen. Bij je keuze voor lesmateriaal denk je na over jouw leerlingen, maar ook over de school: welk niveau en welke aanpak past bij de situatie? Ook is het belangrijk om te kijken naar effectiviteit: niet elk materiaal is even geschikt om jouw (les)doelen te behalen.

De lesmodule ‘Lesgeven over relaties en seksualiteit’ vereist	
circa 60 minuten	klassikale tijd
circa 30 minuten	zelfstudietijd met de e-learning

Klassikale verdieping

VEILIGHEID IN DE LES

2 MIN.

Maak met studenten werkafspraken of wijs hen opnieuw op de eerder gemaakte afspraken.
Meer informatie over veiligheid in de klas lees je in de [introductie van deze handleiding](#).

OPDRACHT 1 - INTRODUCTIE - GELEERDE LESSEN E-LEARNING

10-15 MIN.

De docent herhaalt de belangrijkste lessen die de studenten in de e-learning hebben geleerd.

Klassikaal bespreken

- ✦ Wat viel je op in deze e-learning? Vragen?
- ✦ Welke thema's lijken je leuk om les over te geven?
- ✦ Welke thema's lijken je lastiger en waarom?
- ✦ Wat is belangrijk bij het lesgeven over dit thema aan verschillende leeftijdsgroepen?

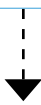

OPDRACHT 2 - MATERIALEN VOOR RELATIONELE EN SEKSUELE VORMING

20 MIN.

Leerdoelen

- ✦ Studenten bestuderen lesmateriaal seksuele vorming
- ✦ Studenten motiveren waarom zij bepaalde materialen wel/niet zouden gebruiken

Materiaal

Verzamel verschillende lesmaterialen voor relationele en seksuele vorming. Dit kan digitaal materiaal zijn, maar ook een fysieke lesmethode of boeken.

Suggesties:

- ✦ Lang Leve de Liefde ([Leerlingmagazine onderbouw](#) | [Docentenhandleiding onderbouw](#))
- ✦ [Living Loving](#)
- ✦ [Can You Fix It](#)
- ✦ [Benzies & Batchies](#)
- ✦ Materialentafel: haal boeken en lesmateriaal uit de eigen bibliotheek.
- ✦ [Lesaanbod \[www.seksuelevorming.nl\]\(http://www.seksuelevorming.nl\)](#)

Opdracht

Bekijk met de studenten de website van Lang Leve de Liefde en een aantal filmpjes van Can You Fix It. Laat daarna het lesaanbod van www.seksuelevorming.nl zien. Laat de studenten eventueel zelf overige lesmaterialen bekijken en snuffelen door het lesaanbod van Seksuelevorming.nl.

Geef de opdracht: Bekijk het lespakket Lang Leve de Liefde en minimaal één ander lesmateriaal. Beantwoord voor zowel het lespakket als het lesmateriaal de volgende vragen:

- ✦ Wat is je indruk van het pakket en materiaal? Denk hierbij aan inhoud, omvang, taalgebruik, vorm, onderwerpen, mate van interactie, et cetera.
- ✦ Sluiten het pakket en materiaal voldoende aan bij het kennisniveau en de belevingswereld van leerlingen uit de onderbouw van het voortgezet onderwijs? Waarom wel of waarom niet?
- ✦ Welke onderdelen spreken je aan? Welke niet?
- ✦ Zou je het pakket of materiaal zelf gebruiken als je voor de klas staat? Waarom wel of waarom niet?
- ✦ Welke materialen zou je aanpassen, en waarom?

OPDRACHT 3 - ONTWERP EEN LES OVER RELATIES EN SEKSUALITEIT

30 MIN.

- ✦ Studenten kennen verschillende werkvormen die ze kunnen gebruiken om seksuele en relationele vorming te geven.
- ✦ Studenten zijn in staat om lessen seksuele en relationele vorming te geven.
- ✦ Studenten zijn in staat om in hun lessen seksuele en relationele vorming aan te sluiten op de behoefte, ervaring, kennis en ontwikkelingsniveau van de leerlingen.

Studentenopdracht

Stel een les over relaties en seksualiteit samen aan de hand van de volgende stappen:

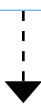
Stap 1

Maak voordat je een les gaat samenstellen een analyse aan de hand van de volgende aspecten:

- ✦ Beschrijf de doelgroep en denk aan: leeftijd, opleidingsniveau, sociale achtergrond, seksuele ontwikkeling.
- ✦ Leg uit wat je onderwerpkeuze is en motiveer je keuze op basis van je doelgroepanalyse.
- ✦ Formuleer lesdoelen en leg deze uit.

Stap 2

- ✦ Ontwerp je les en denk hierbij aan methodiek (didactisch model, lesplan). Maak hierbij gebruik van bestaande lespakketten en materialen (zie bijvoorbeeld www.seksuelevorming.nl en www.gezondeschool.nl).
- ✦ Werk één werkvorm van je les zorgvuldig uit, pas hierbij activerende didactiek toe en geef aan hoe je aandacht besteedt aan de volgende aspecten:

- + Aansluiting op kennis, seksuele ontwikkeling en beleavingswereld van de leerlingen
- + Aansluiting op actualiteit
- + Oriëntatie (aangeven van leerdoelen)
- + Uitleg (uitleg van de nieuwe stof)
- + Verwerking (individueel, tweetallen, in groepjes)
- + Evaluatie

Stap 3

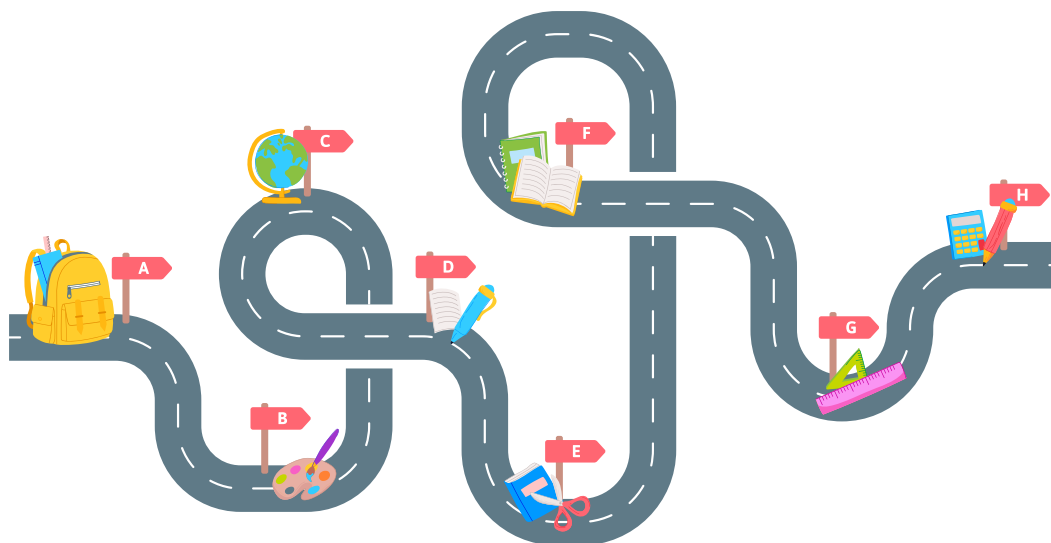
Presenteer jouw les in tweetallen aan elkaar. Beoordeel de presentaties op bovenstaande aspecten.

OPDRACHT 4 - WAT KOM JIJ TEGEN?

5 MIN.

Doe met je studenten een klassikale inventarisatie van mogelijke (persoonlijke) vragen die leerlingen aan hen kunnen stellen of situaties die ze kunnen tegenkomen. Laat de studenten ook zelf nadenken over de vragen die zij hebben of hadden op school of tijdens hun studie. Misschien zijn de studenten al situaties tegengekomen in hun stagepraktijk.

Bedenk daarna samen hoe je daarop zou kunnen reageren. Tip voor de studenten: heb je misschien iets aan de [pedagogische wegwijzers](#) om te bedenken hoe je ermee omgaat?

AFSLUITING

2 MIN.

Laat alle studenten even nadenken over één woord dat het meest op de voorgrond komt als ze terugdenken aan de module en les. Ze mogen dit 'popcorn style' delen. Dat betekent dat je niet de kring rondgaat, maar dat iedereen iets mag zeggen wanneer het in ze opkomt. Deel, als je wil, zelf ook welk gevoel je hebt overgehouden aan de les.

Praktijkopdrachten

ONDERZOEK IN DE PRAKTIJK: EEN DOCENT INTERVIEWEN

Leerdoel

Studenten krijgen inzicht in een lesopbouw en het schoolbeleid van (stage)school

Materiaal

Internet, boeken en materialen uit de bibliotheek.

Geef studenten de volgende zelfstudieopdracht

Zoek op het internet en in de bibliotheek naar verschillende materialen voor relationele en seksuele vorming. Bekijk de verschillende materialen en loop de inhoud goed door ter voorbereiding op je interview.

Geef studenten de volgende onderzoeksopdracht

Interview een van de docenten op je stageschool die relationele en seksuele vorming geeft en stel die docent de volgende vragen:

1. Wat is de aanleiding om hiermee aan de slag te gaan?
2. Welke doelen worden ermee beoogd?
3. Welk lesmateriaal gebruikt de docent?
4. Welke lesopbouw gebruikt deze docent?
5. Hoe bereidt de docent de lessen voor?
6. Hoe gaat de docent om met vragen van leerlingen?
7. Wat vinden de leerlingen van de lessen?
8. Wat vindt de docent het leukst aan de lessen?
9. Wat vindt de docent het moeilijkst aan de lessen en hoe lost die dat op?
10. Welke tips heeft de docent voor jou als startende docent als het om deze lessen gaat?

Omschrijf de manier waarop de geïnterviewde docent de lessen relationele en seksuele vorming voorbereidt, welke lesopbouw de docent hanteert en hoe die omgaat met vragen van leerlingen. Reflecteer kort of dit een manier is die ook bij jou past. Je mag naast deze vragen ook andere vragen bedenken en stellen. Denk aan eigen leervragen of interesse.

Alternatief: Als de student stageloopt op een school waar geen van de docenten relationele en seksuele vorming geeft, vervalt het interview. De student kan dan bijvoorbeeld de vragen uit het interview gebruiken voor het maken van een analyse van de zelf gevonden materialen.

Alternatief: De studenten kunnen ook (eerst) zelf een lesopbouw maken, of een opzet voor een leerlijn.

[terug naar het overzicht](#)

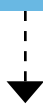

2. Handleiding voor opleiders bij de module **‘Seksuele integriteit en een veilige sfeer’**

Welkom bij de handleiding van de module ‘Seksuele integriteit en een veilige sfeer’. Deze handleiding bestaat uit:

- Inleiding bij de module
- Klassikale verdieping
- Praktijkopdrachten

Inleiding bij de module ‘Seksuele integriteit en een veilige sfeer’

Seksuele integriteit betekent bewust, respectvol en verantwoordelijk omgaan met de eigen seksualiteit en gender, én die van een ander.

Waarom is dat belangrijk?

- ✦ Het draagt bij aan een veilig klimaat (in de klas en op school).
- ✦ Het biedt ruimte aan de (seksuele) ontwikkeling van leerlingen.
- ✦ Het werkt preventief tegen seksueel grensoverschrijdend gedrag.

De **pedagogische wegwijzers** kunnen docenten hierbij helpen. Dit zijn acht wegwijzers die richting geven aan hoe zij in alledaagse klassensituaties kunnen handelen.

🔗 Bekijk de [Hand-out van de acht pedagogische wegwijzers](#), inclusief een korte toelichting.

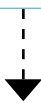
🔗 Uitgebreide [informatie over elk van de acht pedagogische wegwijzers](#)

Docenten werken niet in hun eentje aan een seksueel integere sfeer. Zij kunnen dit als team doen door het thema bespreekbaar te maken, afspraken en regels vast te leggen en aandacht te hebben voor de voorbeeldfunctie van docenten in de klas. Dit vraagt om samenwerking, betrokkenheid en verantwoordelijkheid.

Het goede voorbeeld geven is gemakkelijker wanneer binnen het team met openheid en respect wordt gepraat over seksualiteit, gender- en seksuele diversiteit, identiteit en relaties.

In deze module leren de studenten wat seksuele integriteit betekent en waarom het belangrijk is voor hen als toekomstige docent én voor hun leerlingen. Daarnaast leren ze hoe ze zorgen voor een seksueel integer en veilig school- en klasklimaat.

De lesmodule ‘Seksuele integriteit en een veilige sfeer’ vereist	
circa 60 minuten	klassikale tijd
circa 45 minuten	zelfstudietijd met de e-learning

Klassikale verdieping

VEILIGHEID IN DE LES

2 MIN.

Maak met studenten werkafspraken of wijs hen opnieuw op de eerder gemaakte afspraken.
Meer informatie over veiligheid in de klas lees je in de [introductie van deze handleiding](#).

OPDRACHT 1 - INTRODUCTIE - HERHALING MODULE

10-15 MIN.

Klassikaal bespreken:

1. Wie kan benoemen wat seksuele integriteit betekent?
(Seksuele integriteit betekent: bewust, respectvol en verantwoordelijk omgaan met jouw eigen seksualiteit en gender, én die van een ander.)
2. Waarom is seksuele integriteit belangrijk?
 - ✦ Je draagt bij aan een veilig klimaat.
 - ✦ Je geeft ruimte aan de ontwikkeling van álle leerlingen.
 - ✦ Je werkt preventief tegen seksueel grensoverschrijdend gedrag.
3. Welke situaties kun je tegenkomen in de klas met betrekking tot gender, seksualiteit en relaties?
 - ✦ Leerlingen die in de les bij elkaar op schoot kruipen.
 - ✦ Andermans uiterlijk beoordelen.
 - ✦ Elkaar homo noemen.
 - ✦ Uitdagende grapjes maken.
 - ✦ Persoonlijke vragen over seks, relaties en lichaam, zoals een leerling die vraagt of je porno kijkt.

OPDRACHT 2 - NA DE ZOMERVAKANTIE

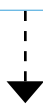
20 MIN.

Leerdoelen

- ✦ Studenten weten hoe ze een veilige sfeer in de klas kunnen stimuleren.
- ✦ Studenten weten hoe ze kunnen reageren op (gender)stereotiepe of normatieve opmerkingen door leerlingen.

Benodigheden

1. Overzicht van de acht pedagogische wegwijzers (geprint of digitaal) voor de studenten:
 - a. Hand-out
 - b. Uitgebreide informatie
2. Video '[Na de zomervakantie](#)'

Over deze video - 'Na de zomervakantie'

Verontwaardiging bij twee jongens over een klasgenote die met drie jongens zoende op vakantie. Dat bij hen de teller op vijf stond, was natuurlijk 'anders' want "jongens moeten gewoon scoren". De leerling zoekt steun bij de docent, die de groep leerlingen graag wat mee wil geven.

1. Bekijk het eerste deel van de videocasus.

Bekijk het eerste fragment van de casus samen met de studenten. Stop de video op 1.55, dus vóór de reflectie van de docent.

2. Bespreek de casus.

Nu kun je de studenten laten reflecteren op de casus, voordat ze zien hoe de docent in de video haar eigen reflectie geeft. Je kunt specifieke vragen stellen die bij deze videocasus horen. Je kunt ook algemene reflectievragen stellen, die voor alle video's hetzelfde zijn.

Specifieke vragen:

- ✦ Wat vinden de studenten van de vraag: 'Hebben jullie het leuk gehad deze vakantie?'.
- ✦ Hoe navigeert de docent hiermee tussen een pedagogische bedoeling en de spanning weghalen?
- ✦ De docent wordt geconfronteerd met een stereotype waar ze zelf een mening over heeft. Hoe gaat ze hiermee om?

Algemene vragen:

- ✦ Welke dilemma's voor de docent en leerlingen zijn waar te nemen?
- ✦ Waarom zou de docent tot bepaalde keuzes komen?
- ✦ Op welke manier werkt de docent aan een veilige sfeer voor alle leerlingen?
- ✦ Hoe werkt de docent aan de ontwikkeling van seksuele integriteit bij de leerlingen?
- ✦ Op welke manier is de docent zelf een voorbeeld van seksuele integriteit?
- ✦ Welke effecten van het pedagogisch handelen zijn te zien bij de leerlingen?
- ✦ Welke andere keuzes zou je maken en waarom?
- ✦ Welke pedagogische wegwijzers zie je terug in het filmpje? Wat zou volgens jullie nog beter kunnen? Wat zouden jullie anders doen en waarom?

3. Bekijk de rest van de video: reflectie van de docent.

Bekijk nu samen met de studenten het vervolg van de videocasus: de reflectie van de docent op de klassensituatie. Vervolgens bespreek je de specifieke en/of algemene reflectievragen hieronder.

4. Bespreek de reflectie van de docent

Specifieke reflectievragen:

- ✦ De docent reflecteert op het delen van haar eigen ervaring om het gesprek luchtiger te maken: "Het is moeilijk inschatten, maar deze keer werkte het". Hoever kun je gaan in het delen van eigen ervaringen met dit onderwerp?

Een tip die je aan studenten mee kunt geven:

Om seksueel integer om te gaan met je eigen ervaringen, kun je leerlingen vertellen over je ervaringen tot aan ongeveer de leeftijd waarin zij zich bevinden of juist uit een aantal jaren later. Dat is geen absolute stelregel, maar zo kun je te veel openheid of nabijheid voorkomen door het delen van zeer recente (intieme) ervaringen.

- ✦ Hebben de studenten zelf situaties ervaren waarin ze een sterke mening bleken te hebben bij wat leerlingen zeiden? Hoe gingen zij hiermee om?

Algemene reflectievragen:

- ✦ Hoe kan een gekozen actie leiden tot verschillende effecten in verschillende contexten?
- ✦ Met welk verschil kijk je nu naar het handelen van de docent, nu je de motivatie erachter kent?

5. Gender-stereotiep gedrag in de praktijk.

Vragen die je kunt stellen om de koppeling met de praktijk te maken:

- ✦ Wat zie je bij jezelf aan genderstereotiep denken en genderstereotiep gedrag?
- ✦ En bij leerlingen?
- ✦ Welk effect heeft dit op de groepsdynamiek?

OPDRACHT 3 - WAT KAN JIJ TEGENKOMEN?**20 MIN.****IN GROEPJES****Leerdoelen**

- ✦ Studenten weten hoe ze een veilige sfeer in de klas kunnen stimuleren.
- ✦ De studenten kunnen reflecteren op het wel of niet gepast zijn van een aanraking van een leerling.

Benodigdheden

- Overzicht van de acht pedagogische wegwijzers (geprint of digitaal):
 - [Hand-out](#)
 - [Uitgebreide informatie](#)
- Video '[Toetsen teruggeven](#)'

Over deze video – 'Toetsen teruggeven'

Een fantastisch cijfer leidt tot een schouderklopje bij de blijde leerling. Daar is niet iedereen blij mee. "Vind je dat normaal?"

1. Bekijk het eerste deel van de video: de casus.

Bekijk de casus samen met de studenten tot 0.46. Dit is ná de klassensituatie en vóór de reflectie van de docent. Op dit punt zet je de video op pauze.

2. Bespreek de casus.

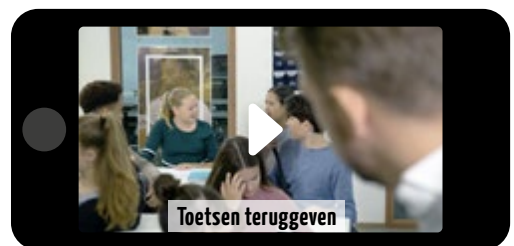
Nu kun je de studenten laten reflecteren op de casus, voordat ze zien hoe de docent in de video zijn eigen reflectie geeft.

Specifieke vragen bij deze video:

- ✦ Diende de aanraking een pedagogisch doel?
- ✦ Wanneer is het aanraken van leerlingen wel of niet oké?
- ✦ Zijn de studenten zelf wel eens bij leerlingen op iets teruggekomen? Hoe verliep dat?

Algemene vragen:

- ✦ Welke dilemma's voor de docent en leerlingen zijn waar te nemen?
- ✦ Waarom zou de docent tot bepaalde keuzes komen?
- ✦ Op welke manier werkt de docent aan een veilige sfeer voor alle leerlingen?
- ✦ Hoe werkt de docent aan de ontwikkeling van seksuele integriteit bij de leerlingen?
- ✦ Op welke manier is de docent zelf een voorbeeld van seksuele integriteit?
- ✦ Welke pedagogische wegwijzers zie je terug in het filmpje? Wat zou volgens jullie nog beter kunnen? Wat zouden jullie anders doen en waarom?
- ✦ Welke effecten van het pedagogisch handelen zijn te zien bij de leerlingen?

- ✦ Welke andere keuzes zou je maken en waarom?

6. Bekijk de rest van de video.

Bekijk nu samen met de studenten de rest van de videocasus: de reflectie van de docent op de klassensituatie.

7. Bespreek de reflectie van de docent.

Specifieke reflectievragen bij deze video:

- ✦ Denken de studenten dat het goed werkt als een docent ergens op terugkomt? Draagt het bij aan het doel om a) te werken aan de relatie met deze leerlingen, en b) hierdoor te bevorderen dat deze leerlingen in het vervolg open(er) durven te zijn over wat zij wel of niet prettig vinden?

Algemene reflectievragen:

- ✦ Hoe kan een gekozen actie leiden tot verschillende effecten in verschillende contexten?
- ✦ Met welk verschil kijk je nu naar het handelen van de docent, nu je de motivatie erachter kent?

OPDRACHT 4 - WAT KOM JIJ TEGEN?

5 MIN.

Leerdoelen

- ✦ De studenten kunnen reageren op vragen van leerlingen over relaties en seksualiteit.
- ✦ De studenten kunnen reageren op seksueel gedrag in de klas.

Aan de slag

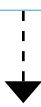
Doe met je studenten een klassikale inventarisatie: Wat voor persoonlijke vragen zouden leerlingen aan hen kunnen stellen? Welke situaties zouden ze als docent kunnen tegenkomen op school en in de klas die te maken hebben met relaties en seksualiteit? Misschien zijn de studenten al situaties tegengekomen in hun stagepraktijk.

Bedenk daarna samen hoe je daarop zou kunnen reageren. Tip voor de studenten: heb je misschien iets aan de pedagogische wegwijzers om te bedenken hoe je ermee omgaat?

AFSLUITING

2 MIN.

Laat alle studenten even nadenken over één woord dat het meest op de voorgrond komt als ze terugdenken aan de module en les. Ze mogen dit 'popcorn style' delen. Dat betekent dat je niet de kring rondgaat, maar dat iedereen iets mag zeggen wanneer het in ze opkomt. Deel, als je wil, zelf ook welk gevoel je hebt overgehouden aan de les.

Praktijkopdrachten

ONDERZOEK IN DE PRAKTIJK: OBSERVEER EEN DOCENT

Leerdoel

Het herkennen en benoemen van de pedagogische wegwijzers naar seksuele integriteit in de (stage)praktijk.

Opdracht

Geef studenten de volgende onderzoeksoopdracht (bepaal vooraf een richtlijn voor het aantal woorden): Observeer een les van een van de docenten op jouw (stage)school. Let op: dit hoeft géén les over relaties en seksualiteit te zijn! De pedagogische wegwijzers zijn namelijk breder inzetbaar om te zorgen voor een sociaal veilig klimaat in de klas. Maak een verslag van je observatie. Laat het volgende aan bod komen:

1. Beschrijf welke pedagogische wegwijzers je terugziet in het handelen van de docent tijdens deze les.
 - ✦ Op welk moment/in welke situatie zet de docent de wegwijzer in?
 - ✦ Welk effect heeft het pedagogisch handelen van de docent op dat moment op de leerlingen?
 - ✦ Heeft de docent ook een andere pedagogische handeling gedaan die niet een van de acht pedagogische wegwijzers is? Beschrijf deze. Waarin resulteerde deze handeling?
2. Beschrijf welke pedagogische wegwijzers je niet hebt teruggezien in het handelen van de docent tijdens deze les.
 - ✦ Waarom zag je deze pedagogische wegwijzers niet terug?
 - ✦ Welk advies zou je de docent geven over de inzet van deze wegwijzers?
3. Beschrijf minimaal één situatie tijdens de les waarop jij het zelf anders zou hebben aangepakt dan de docent. Leg uit wat de docent deed, wat jij zou doen, en waarom jij het zo zou doen.

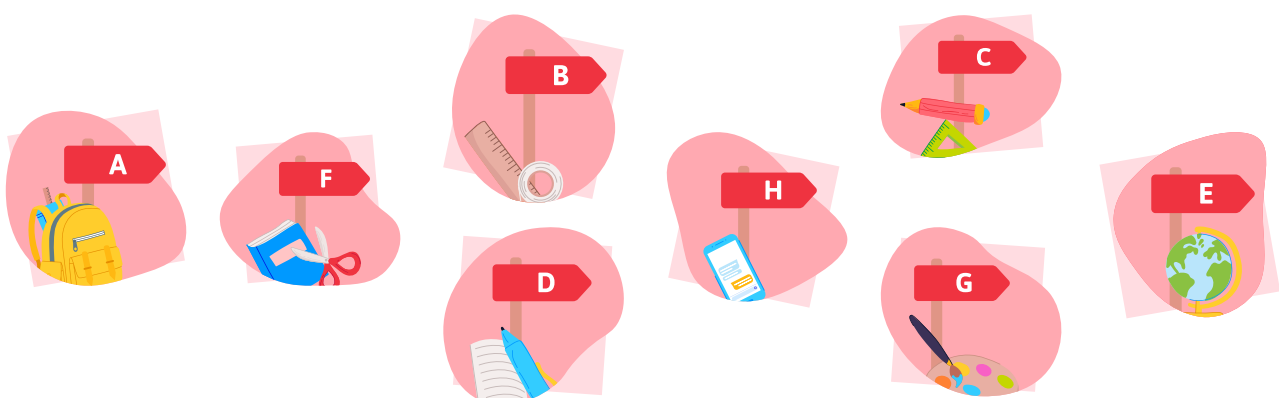
OEFENING EN REFLECTIE: PEDAGOGISCHE WEGWIJZERS INZETTEN

Leerdoel

De student oefent met het inzetten van een drietal pedagogische wegwijzers in de praktijk, en reflecteert op het gevolg van het handelen op de situatie.

Opdracht

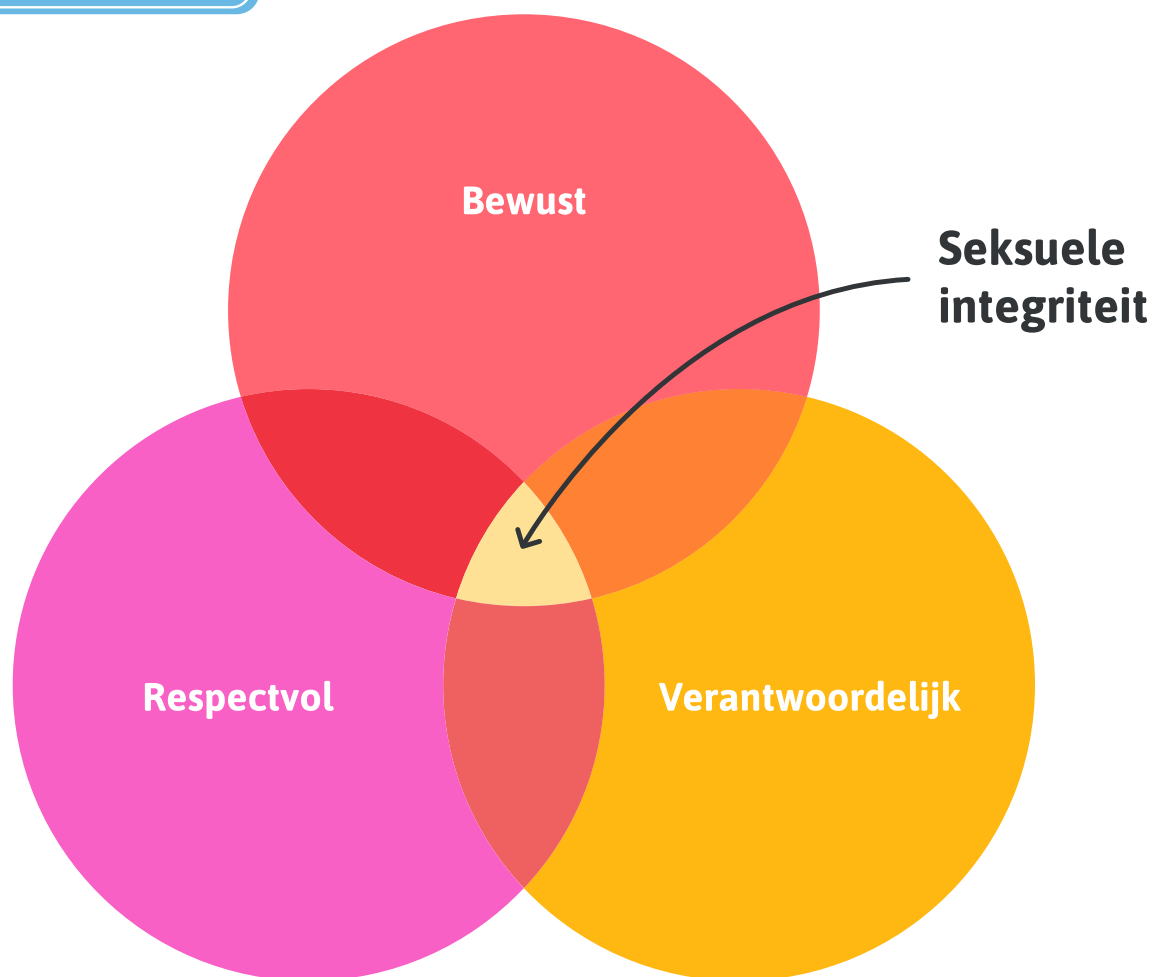
Geef studenten de volgende opdracht (bepaal vooraf een richtlijn voor het aantal woorden of de tijdsduur): Kies drie van de acht pedagogische wegwijzers waar je de komende weken in de onderwijspraktijk mee wilt oefenen.

Schrijf een verslag of maak een video waarin je reflecteert op jouw inzet van de drie gekozen pedagogische wegwijzers in een of meer praktijksituaties (minimaal één en maximaal drie praktijksituaties). Laat de volgende onderdelen aan bod komen:

- A. Een beschrijving van de situatie waarin je een (of meerdere) pedagogische wegwijzer(s) hebt ingezet.
 - ✦ Wat gebeurde er?
 - ✦ Voor welk dilemma stond je?
 - ✦ Waarom vroeg dit om pedagogisch vakmanschap van jou als docent?
- B. Een beschrijving van jouw pedagogisch handelen in die situatie(s). Beschrijf:
 - ✦ Welke pedagogische wegwijzer(s) je hebt ingezet in die situatie;
 - ✦ Waarom je voor die pedagogische wegwijzer(s) hebt gekozen in die situatie;
 - ✦ Hoe je de situatie hebt aangepakt.
- C. Een reflectie op je aanpak:
 - ✦ Wat deed het met de houding van de leerlingen in die situatie?
 - ✦ Welke effecten van jouw pedagogisch handelen zag je terug bij de leerlingen (of ouders)?
 - ✦ Wat zou je de volgende keer hetzelfde doen, en waarom?
 - ✦ Wat zou je de volgende keer anders doen, en waarom?

terug naar het overzicht

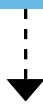

3. Handleiding voor opleiders bij de module **‘Seksuele ontwikkeling’**

Welkom bij de handleiding van de module ‘Seksuele ontwikkeling’.
Deze handleiding bestaat uit:

- Inleiding bij de module
- Klassikale verdieping
- Stage- en praktijkopdrachten

In deze module leren de studenten over de seksuele ontwikkeling. De seksuele ontwikkeling begint vanaf de geboorte en is een wezenlijk onderdeel van het mens-zijn gedurende het hele leven. Seksualiteit wordt geuit en ervaren in gevoelens, gedachten, opvattingen, rollen en relaties. De e-learning focust zich op de seksuele ontwikkeling van de leeftijdsgroep die het belangrijkste is voor de schoolcontext: kinderen en jongeren van 12 tot 25 jaar oud.

In deze module leren studenten:

- De Wereld Gezondheidsorganisatie (WHO) heeft een richtlijn ([Richtlijn seksuele en relationele vorming](#)) ontwikkeld waarin staat wat kinderen en jongeren in de verschillende fases zouden moeten weten, vinden en kunnen op gebied van gezonde relaties & seksualiteit. De Stichting Leerplan Ontwikkeling heeft deze richtlijn vertaald naar het [leerplankader relaties en seksualiteit](#).

De lesmodule 'Seksuele ontwikkeling' vereist	
circa 60 minuten	klassikale tijd
circa 30 minuten	zelfstudietijd met de e-learning

Klassikale verdieping

VEILIGHEID IN DE LES

2 MIN.

Maak met studenten werkafspraken of wijs hen opnieuw op de eerder gemaakte afspraken. Meer informatie over veiligheid in de klas lees je in de [introductie van deze handleiding](#).

OPDRACHT 1 - INTRODUCTIE

10 MIN.

Lesdoel

- ✦ De belangrijkste lessen uit de e-learning worden herhaald.
- ✦ De studenten worden in staat gesteld vragen te stellen over de module.

Herhaal de belangrijkste lessen die de leerlingen in de e-learning hebben besproken. Bespreek de volgende vragen:

- ✦ Wat kan invloed hebben op de seksuele ontwikkeling? Geef enkele voorbeelden.
- ✦ Vond je iets herkenbaar? Of juist verrassend?
- ✦ Wat vond je lastig aan dit thema?
- ✦ Heb je nog vragen over dit thema?

OPDRACHT 2 - BIJ WELKE LEEFTIJD HOORT DIT GEDRAG?

10 MIN.

Leerdoel

Leerlingen kunnen bij gedrag van leerlingen vertellen bij welke leeftijdsgroep dit gedrag passend is.

Vertel de studenten:

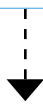
Hieronder staan uitspraken over wat kinderen van een bepaalde leeftijd moeten kunnen en kennen. Sorteert de verschillende uitspraken op leeftijdscategorie. Begin bij 12-15 jaar, en ga daarna verder met 15-18 jaar en 18-25 jaar.

Bespreek dit klassikaal.

- ✦ Porno kijken
- ✦ Sociale omgangsregels kennen
- ✦ Eigen en andermans behoefte herkennen
- ✦ Privacy herkennen
- ✦ Fabels m.b.t. voortplanting kennen
- ✦ Omgaan met seks in de media
- ✦ Verbanden zien tussen menstruatie en zaadlozing
- ✦ Symptomen, risico's en gevolgen van onveilige seks benoemen
- ✦ Acceptatie en respect voor diversiteit in seksuele geaardheid
- ✦ Symptomen van zwangerschap herkennen
- ✦ Er zijn verschillende vormen van liefde
- ✦ Voor het eerst zoenen
- ✦ Experimenteren met verkering

Bespreek met de klas na: Wat zijn de juiste antwoorden? Was dit verrassend? Is dit herkenbaar bij de leerlingen die de studenten al gezien hebben?

OPDRACHT 3 - REAGEREN OP SITUATIES IN DE KLAS

30 MIN.

IN TWEETALLEN

Leerdoelen

- ✦ Studenten kunnen reageren op situaties in de klas
- ✦ Studenten kunnen seksueel gedrag van leerlingen adequaat duiden (wel of niet passend bij een gezonde/normale seksuele ontwikkeling)

Materiaal

Voorbeelden van situaties in de klas (zie onder) en modules 'Seksuele ontwikkeling' en 'Seksueel grensoverschrijdend gedrag' van de e-learning.

Beschrijving

Laat de studenten in tweetallen reacties bedenken op de onderstaande casussen. De casussen en de reacties van studenten worden daarna klassikaal besproken. De studenten bepalen in tweetallen eerst of het gedrag van het kind bij de normale ontwikkeling hoort of (licht) grensoverschrijdend is. Door jezelf zes vragen te stellen kom je hier gemakkelijk achter.

Alle jongeren vertonen seksueel gedrag. Ze worden verliefd, zijn nieuwsgierig en proberen dingen uit. Wat is acceptabel, wanneer gaan ze over de grens en wanneer is er sprake van zwaar grensoverschrijdend gedrag?

Stel jezelf zes vragen

1. Vinden ze het allebei oké, hebben ze toestemming gegeven?
2. Is het vrijwillig? Is er geen sprake van dwang?
3. Zijn de betrokken jongeren gelijkwaardig qua leeftijd, ontwikkeling en populariteit?
4. Past het gedrag bij de ontwikkelingsfase waarin ze zitten?
5. Past het gedrag binnen de context, waarin het gebeurt?
6. Staat respect voorop? Is het gedrag niet beschadigend of vernederend voor de jongere?

Als je één van deze vragen met 'nee' beantwoordt, kan er sprake zijn van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Deze zes criteria zijn gebaseerd op het vlaggensysteem dat ontwikkeld is door Sensoa en MOVISIE.

Jouw reactie hangt af van de situatie: wat er gebeurt, met wie en waar. Acceptabel gedrag is natuurlijk prima. Licht of zwaar grensoverschrijdend gedrag vraagt om ingrijpen. Hier is het ook van belang om leerlingen duidelijke kaders mee te geven over welk seksueel gedrag wel of niet acceptabel is in de klas/op school. Leerlingen kunnen kaders missen en krijgen dit ook niet altijd vanuit ouders mee. Welke gedragsregels of afspraken heeft de school hierover gemaakt en worden deze ook uitgedragen en nageleefd?

Belangrijk: veroordeel de leerling niet, maar geef aan hoe ze het gedrag kunnen veranderen. Tenzij het gedrag seksueel grensoverschrijdend is. Dan bestraf je wel.

Voorbeelden van situaties

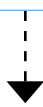
- ✦ Een groepje leerlingen fluit anderen na in de gangen.
- ✦ Een leerling (15) deelt een naaktfoto met haar vriendje.
- ✦ Een leerling (16) heeft een vriend van 23 jaar oud.
- ✦ Een leerling (14) vertelt in de klas dat hij een meisje kent dat 'het echt met iedereen doet!'
- ✦ Twee leerlingen staan midden in de gang te tongzoenen.

AFSLUITING

2 MIN.

Laat alle studenten even nadenken over één woord dat het meest op de voorgrond is als ze terugdenken aan de module en les. Ze mogen dit 'popcorn style' delen. Dat betekent dat je niet de kring rondgaat maar dat iedereen iets mag zeggen wanneer het in ze opkomt. Deel, als je wil, zelf ook welk gevoel je hebt overgehouden aan de les.

Stage- en praktijkopdrachten

ONDERZOEK IN DE PRAKTIJK: OBSERVEREN EN BEOORDELEN GEDRAG

Leerdoel

Studenten bestuderen het gedrag van leerlingen en duiden dit aan de hand van de seksuele ontwikkeling.

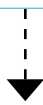
Geef studenten de volgende zelfstudie-opdracht

- ✦ Lees de informatie over de seksuele ontwikkeling.

Geef studenten de volgende onderzoeksopdracht

- ✦ Bestudeer de komende week met extra aandacht het gedrag van de leerlingen in de klas en op het schoolplein/in de pauzes.
- ✦ Gebruik de achtergrondinformatie bij het maken van je opdracht.
- ✦ Omschrijf op maximaal twee A4 gedrag dat je hebt gezien dat volgens jou binnen de seksuele ontwikkelingsfasen hoort of mogelijk een signaal is voor grensoverschrijdend gedrag.

[terug naar het overzicht](#)

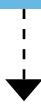

4. Handleiding voor opleiders bij de module **‘Vakinhoudelijke kennis’**

Welkom bij de handleiding van de module ‘Vakinhoudelijke kennis’.
Deze handleiding bestaat uit:

- Inleiding bij de module
- Klassikale verdieping
- Praktijkopdrachten

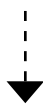
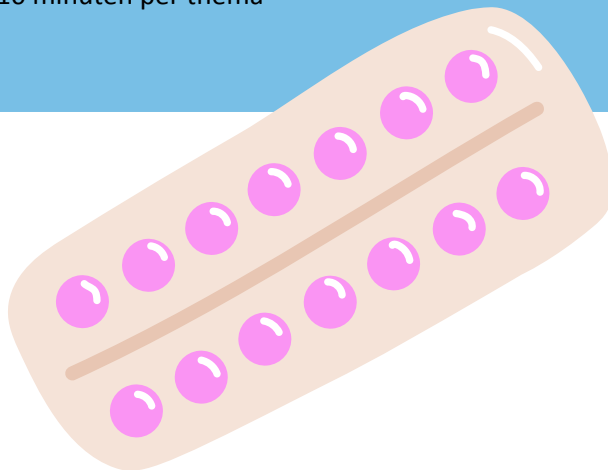
Inleiding bij de module 'Vakinhoudelijke kennis'

In deze module doen studenten meer kennis op over thema's die te maken hebben met gezonde relaties & seksualiteit. Als je les over een thema gaat geven, is het belangrijk dat je voldoende kennis hebt.

Studenten doen in deze module vakinhoudelijke kennis op van:

- ✦ seksuele anatomie, anticonceptie & zwangerschap, soa's en veilig vrijen
- ✦ relationele aspecten, seksueel plezier
- ✦ online dating, sexting en grooming
- ✦ consent, wensen en grenzen
- ✦ gender en seksuele diversiteit

Duur van de module: +/- 10 minuten per thema

Klassikale verdieping

VEILIGHEID IN DE LES

2 MIN.

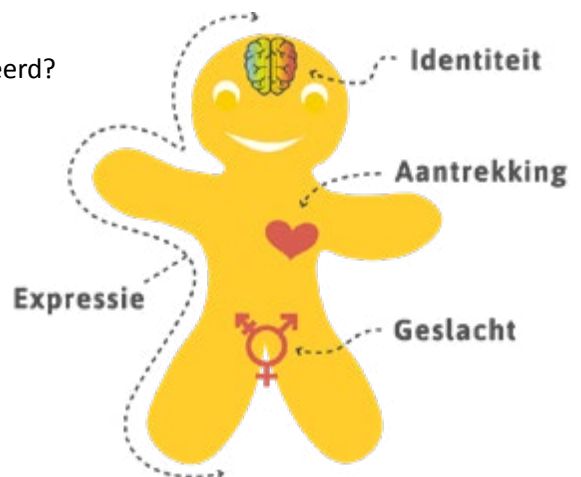
Maak met studenten werkafspraken of wijs hen opnieuw op de eerder gemaakte afspraken. Meer informatie over veiligheid in de klas lees je in de [introdactie van deze handleiding](#).

OPDRACHT 1 - INTRODUCTIE - HERHALING MODULE

10 MIN.

Klassikaal bespreken:

- ✦ Welke sub-thema's heb je doorlopen? Wat heb je vooral geleerd?
- ✦ Wat viel je op in deze e-learning?
- ✦ Wat voor inzichten heb je opgedaan die je graag zou willen meegeven aan jouw (stage)school?
- ✦ Heb je nog vragen?

OPDRACHT 2 - KENNIS DELEN

45 MIN.

IN GROEPJES

Leerdoel

Studenten kunnen een les over gezonde relaties & seksualiteit voorbereiden en uitvoeren.

Beschrijving

Verdeel de vier thema's van de e-learning over groepjes studenten. Laat de studenten een werkvorm voorbereiden, om hun leerlingen kennis over dit thema bij te brengen. Het groepje mag zelf bepalen voor welke leeftijd dit is. Nadat de studenten in groepjes hebben voorbereid (20-25 min), delen ze kort hun werkvorm met de groep. Daarna kun je met de studenten bespreken: hoe zou je dit toepassen in de praktijk?

Suggesties voor lesmaterialen en inspiratie vinden de studenten in de bibliotheek van de e-learning.

OPDRACHT 3 - WERKVORMEN BIJ SEKSUELE- EN GENDERDIVERSITEIT

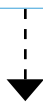
30 MIN.

Leerdoel

Studenten hebben kennis van (lesgeven over) seksuele diversiteit en genderdiversiteit.

Dit zijn twee voorbeelden van werkvormen die je als opleider met de studenten kunt doen.

Noot: Deze oefening komt uit '[Doing it for the optimal impact](#)' (Movisie, 2018).

Spel 'Wie o wie'

Een werkvorm gericht op het creëren van veiligheid onderling, is het spel 'Wie o wie'. Het is een door een voorlichter zelf bedacht spel, waarin een mix van redelijk luchtige en persoonlijke vragen worden gesteld. Bijvoorbeeld: Wie heeft er vanochtend ontbeten? Wie is met de fiets gekomen of komen lopen? Wie voelt zich wel eens anders? Iedereen voor wie de vraag geldt, verplaatst zich: naar een andere stoel bijvoorbeeld of een stap naar voren. Dan volgt daarna de volgende vraag. Begin met luchtige vragen en stel daarna wat zwaardere vragen.

LET OP: alleen als je dit wilt delen. Want er moet respect en vrijheid zijn om dingen ook voor jezelf te houden.

Deze stoelendans houd je net zolang vol tot je een goede mix van deelnemers hebt. Je vangt hiermee drie vliegen in één klap:

- ✦ Veiligheid en vertrouwen kweken.
- ✦ Common ground vinden tussen voorlichter/trainer en deelnemers.
- ✦ Beweging en een goede mix binnen de groep activeren. Dit vormt dan ook meteen de basis om eigen ervaringen te delen waarin ook de ruimte en mogelijkheid is bepaalde dingen privé te houden.

X-Y-Sex

Bekijk één of meerdere afleveringen van de YouTube-serie [X-Y-SEX](#) met de studenten en bespreek deze met elkaar. In deze serie X-Y-SEX vraagt presentator Robbert bekende LHBTIQ+'ers om een persoonlijke en unieke seksuele voorlichting te maken. Op maat gemaakte voorlichting en inspiratie die zij zelf gemist hebben.

OPDRACHT 4 - WERKVORM BIJ SEKSUEEL PLEZIER

20 MIN.

Leerdoel

Studenten hebben kennis van (lesgeven over) seksueel plezier.

Stellingen

Bespreek met de studenten de volgende stellingen:

- ✦ Lesgeven over seksueel plezier lijkt me leuk.
- ✦ Seksueel plezier hoort als thema ook thuis in de onderbouw.
- ✦ Jongeren bespreken dit soort thema's het liefst met elkaar.
- ✦ Lesgeven over consent is echt belangrijk.

Je kunt de studenten op verschillende manieren uitnodigen de stellingen klassikaal te beantwoorden, net zoals zij dit met hun leerlingen kunnen doen, afhankelijk van de groepsgrootte, ruimte in het lokaal, etc. Bijvoorbeeld door handen op te steken bij eens/oneens, of te zitten/staan. De studenten kunnen zich ook door het lokaal verplaatsen: eens aan de ene kant, oneens aan de andere kant. Een iets minder fysiek polarisende vorm daarvan is dat je de studenten op een 'schaal' laat staan, met helemaal oneens aan de ene en helemaal eens aan de andere kant.

Bespreek zowel de meningen rond de stellingen, als de voor- en nadelen van de uitvoering van de oefening met de studenten. Zo zien ze de oefening zowel vanuit leerlingen- als docentenperspectief.

OPDRACHT 5 - WERKVORMEN BIJ VEILIGE SEKS

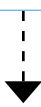
30 MIN.

Leerdoel

Studenten hebben kennis van (lesgeven over) veilige seks.

Anticonceptiekoffer

Maak gebruik van de Anticonceptiekoffer van Rutgers. Hierin zit een voorbeeld van alle beschikbare anticoncep-

tiemethoden. Daarnaast bevat de koffer een penismodel (kies een kleur) om te oefenen met het omdoen van een condoom, en ook glijmiddel, een morning-afterpil en een zwangerschapstest. Er zit een handleiding bij met informatie over alle middelen. Vraag de studenten elk een middel uit de koffer te nemen en erover te vertellen wat ze hiervan weten. Laat studenten elkaar daarbij aanvullen.

Veilige seks

Invullen van een schema over veilig vrijen.

Maak vijf kolommen op een bord of flip-over, zoals in het schema hieronder. Vul de eerste drie manieren van vrijen al in. Vraag de studenten waar de kruisjes moeten komen te staan. Laat de studenten vervolgens om de beurt manieren manier van vrijen noemen en deze zelf indelen bij veilig/onveilig met betrekking tot zwangerschap én veilig/onveilig met betrekking tot soa. Vraag de studenten om hun antwoord toe te lichten.

Nabespreking

- ✦ Bespreek de ingevulde schema's. Vraag studenten om eventuele verschillen in indeling toe te lichten en geef het correcte antwoord.

Voor meer informatie over anticonceptie kunnen studenten terecht op:

- ✦ www.anticonceptievoorjou.nl.
- ✦ Ook kunnen studenten terecht op de website www.sense.info voor meer informatie.

manier van vrijen	geen risico op zwangerschap	wel risico op zwangerschap	geen risico op soa	wel risico op soa
niet vrijen	x		x	
vaginale seks zonder anticonceptie		x		x
tongzoenen	x		x	
ect.				

(Bron: Lang Leve de Liefde MBO)

OPDRACHT 6 - WERKVORMEN BIJ ONLINE RELATIES EN SEKSUALITEIT

30 MIN.

Leerdoel

Studenten hebben kennis van (lesgeven over) online relaties en seksualiteit.

Porno – seksquiz

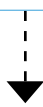
Benodigdheden

- ✦ [Seksquiz](#)
- ✦ Lokaal waar beamer aanwezig is en geluid
- ✦ Studenten hebben elk een eigen device (laptop/telefoon/...) nodig met internetverbinding

Werkwijze

Vraag de studenten om zelf de seksquiz in te vullen. Na elk antwoord krijgen ze automatisch feedback op de vraag. Daardoor zijn ze al op de hoogte van de belangrijkste misverstanden die door het kijken van porno kunnen ontstaan.

Vervolgens laat je de vlog van Kelvin en Peter zien, waarin zij zelf ook de quiz doen en ook de goede antwoorden nog een keer geven.

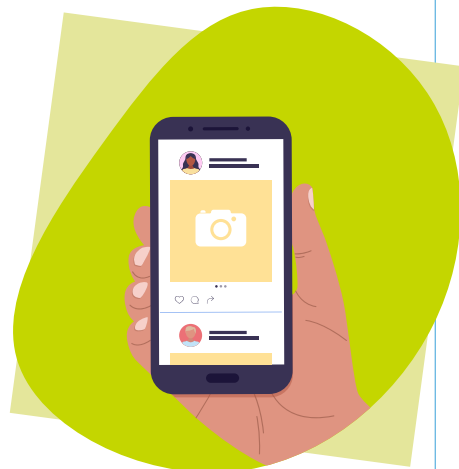
Nabespreking

Stel de studenten de volgende vragen:

- ✦ Wat denk je dat het met jongeren kan doen als ze naar porno kijken? Als studenten alleen maar zeggen dat jongeren er opgewonden van raken, dan als docent aanvullen dat jongeren er ook onzeker van raken, omdat er een beeld gegeven wordt van seks dat weinig mensen in hun eigen slaapkamer beleven of een verwrongen beeld van relaties en seks krijgen.
- ✦ Wat voor informatie over seks is belangrijk voor jongeren? Zodat ze beter weten hoe seks gaat, wat ze kunnen verwachten? Hoe zou dat eruit moeten zien? Aanvullen als docent dat er een website bestaat www.sense.info waar jongeren allerlei betrouwbare en spannende informatie kunnen vinden.

Sexting

Besprek met de studenten hoe zij ermee om kunnen gaan als ze weten dat er naaktbeelden van een leerling circuleren op school. Maak hierbij gebruik van het [Stappenplan Sexting](#).

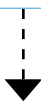

AFSLUITING

2 MIN.

Laat studenten eventuele vragen die ze aan het einde van de les nog hebben opschrijven of via een online platform naar het digibord sturen. Laat de vragen (mondeling) beantwoorden door andere klasgenoten. Check wel of de vragen goed worden beantwoord. Kies bij weinig tijd eventueel een paar goede vragen uit om de volgende les mee te starten.

[terug naar het overzicht](#)

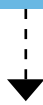

5. Handleiding voor opleiders bij de module **‘Omgaan met verschillen’**

Welkom bij de handleiding van de module ‘Omgaan met verschillen’.
Deze handleiding bestaat uit:

- Inleiding bij de module
- Klassikale verdieping
- Praktijkopdrachten

Inleiding bij de module ‘Omgaan met verschillen’

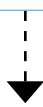
Sociale normen zijn de invloeden (regels, geboden, verboden) vanuit de sociale omgeving, die bepalen wat jouw eigen normen en waarden zijn en welke keuzes je maakt op het vlak van seksualiteit.

Afhankelijk van de sociale omgeving(en) waarin iemand zich begeeft, krijg je dus met verschillende verhalen, verwachtingen, regels en kaders te maken. Die kunnen beïnvloeden welke keuzes iemand maakt. Ook op het vlak van relaties en seksualiteit. De sociale normen uit de omgeving kunnen een steun zijn, of ze maken het juist complex. Als iemand zich in meerdere verschillende sociale omgevingen begeeft waarin andere normen gelden, botsen die soms met elkaar.

In Nederland leven we in een superdiverse samenleving. Dus hebben we in Nederland ook te maken met diverse sociale omgevingen met verschillende normen en overtuigingen. Ook op het vlak van seksualiteit. Toch zijn er bepaalde sociale normen die overheersen. Dit ontstaat wanneer de meeste mensen dezelfde sociale norm uitdragen, of wanneer er sprake is van een wettelijk kader.

In deze module leren studenten welke verschillende sociale normen je kunt tegenkomen. Hoe kun je sensitief zijn voor diversiteit en de verschillende normen die bestaan in jouw klas? Hoe ga je om met botsende normen en waarden? En hoe ga je om met jouw eigen normen en overtuigingen als docent?

De lesmodule ‘Omgaan met verschillen’ vereist	
circa 60 minuten	klassikale tijd
circa 45 minuten	zelfstudietijd met de e-learning

Klassikale verdieping

VEILIGHEID IN DE LES

2 MIN.

Maak met studenten werkafspraken of wijs hen opnieuw op de eerder gemaakte afspraken.
Meer informatie over veiligheid in de klas lees je in de [introductie van deze handleiding](#).

OPDRACHT 1 - INTRODUCTIE - HERHALING MODULE

10-15 MIN.

Klassikaal bespreken

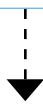
- ✦ Wat viel je op in deze module? Vragen?
- ✦ Wat spreekt je aan aan dit thema?
- ✦ Wat lijkt je lastig aan dit thema?
- ✦ Wat is belangrijk bij dit thema?
- ✦ Heb je nog vragen?

Inhoudelijke vragen over de e-learning:

1. Laat studenten voorbeelden geven van verschillende seksuele waarden en normen die er binnen een samenleving kunnen bestaan. **Verschil mag er zijn.**
2. Waarom moeten we ons bewust zijn van de verschillende sociale normen in de samenleving? En van de overheersende sociale normen?
3. Wie kan een overheersende sociale norm benoemen? Waaraan kun je merken dat deze norm overheerst?

Antwoord:

- ✦ Gendernormen zijn sociale normen over hoe vrouwen en mannen, meiden en jongens zich zouden moeten gedragen.
 - ✦ De dubbele seksuele moraal gaat over de verschillende verwachtingen die we als samenleving hebben van vrouwen en mannen op seksueel gebied.
 - ✦ Heteronormativiteit houdt in dat heteroseksualiteit het 'ideaal' vormt voor de maatschappij en dat de maatschappij naar dit ideaal wordt gevormd. Als gevolg hiervan gelden bijvoorbeeld niet-heteronormatieve gedragingen als 'afwijkend' van dit ideaal.
4. Hoe kun je de veiligheid bewaken op momenten van botsing tussen verschillende (sociale) normen/meningen in de klas?
- Antwoord:
- ✦ Begrens en blijf in verbinding. Er zijn grenzen aan de vrijheid van meningsuiting. Begrens uitspraken die discrimineren, uitsluiten, tot geweld oproepen, haat zaaien of kwetsen. Maar nodig de leerling onmiddellijk daarna uit om meer te vertellen.
 - ✦ Aandacht voor verschillende perspectieven. Bewaak dat de verschillende perspectieven op besproken thema's voldoende aan het licht komen, of leerlingen ze nu inbrengen of niet.

OPDRACHT 2 - OVERTUIGINGEN ONDER DE LOEP

20 MIN.

IN TWEETALLEN

Leerdoelen

- ✦ Studenten zijn zich bewust van de invloed van de eigen genderidentiteit, sekse en seksuele oriëntatie en de eigen sociale normen en overtuigingen rondom relaties en seksualiteit op de lespraktijk.
- ✦ Studenten erkennen dat de eigen mening, normen en waarden kunnen verschillen met die van leerlingen, collega's en ouders en dat deze ook onderling kunnen verschillen.

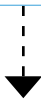
Beschrijving

Geef de studenten de volgende opdracht (sommige vragen zijn een korte herhaling van de e-learning):

1. Wat zijn jouw overtuigingen over seksualiteit, relaties en gender? Op de volgende aspecten:
 - ✦ Uiterlijk
 - ✦ Geslacht
 - ✦ Opvoeding
 - ✦ Ervaringen
 - ✦ Religie
 - ✦ Gender
 - ✦ Seksuele oriëntatie
2. Welke sociale omgevingen hebben invloed gehad op het vormen van deze overtuigingen? Denk aan opvoeding, woonplaats, school, vrienden, religie, cultuur, media, werk etc.
3. Wissel uit met een medestudent (je bent niet verplicht alles te delen. Deel alleen dat waar jij je prettig bij voelt), aan de hand van de volgende vragen:
 - a. Wat is voor jou een belangrijke waarde als het gaat om seksualiteit of gender?
 - b. Wat wil jij later als docent aan je leerlingen meegeven op het gebied van relaties en seksualiteit?
 - c. Op welk(e) aspect(en) verschillen jullie van elkaar in overtuigingen? En waarin komen jullie overtuigingen overeen?
 - d. Van welke overtuiging die jij hebt, was je je tot op heden niet bewust dat het voor iemand anders wellicht anders zou gelden?
 - e. Wat zeggen jullie normen en overtuigingen over hoe jullie voor de klas (willen) staan?

Klassikale terugkoppeling

Geef studenten de opdracht om te bedenken wat ze hiervan écht niet willen vergeten in hun werk als docent en laat ze dit opschrijven. Geef ze tot slot de gelegenheid om hun vragen en lastige kwesties in te brengen en zorg voor een adequate eindconclusie.

OPDRACHT 3 - RUIMTE VOOR VERSCHILLEN IN DE KLAS

20 MIN.

IN GROEPJES

Leerdoelen

- ✦ Studenten benoemen verschillende culturele opvattingen over relaties en seksualiteit, en hoe deze elkaar kunnen tegenspreken en aanvullen.
- ✦ Studenten bedenken hoe je op school meer ruimte kunt maken voor verschillen.

Benodigdheden

- ✦ Grote postervellen
- ✦ Schrijfmateriaal

Beschrijving

Groepjes van vier studenten kiezen een onderwerp dat te maken heeft met relaties en seksualiteit en waarover mensen sterk uiteenlopende overtuigingen kunnen hebben. Bijvoorbeeld homoseksualiteit, seks voor het huwelijk, anticonceptie, mannelijkheid en vrouwelijkheid, maar ook: praten over seks op school, kledingvoorschriften voor jongens en meiden, etc.

Geef de groepjes de volgende opdracht

Breng op een postervel in kaart welke verschillende meningen, denkbeelden, overtuigingen of normen er (kunnen) bestaan over dit onderwerp op school en in de klas, en beantwoord de volgende vragen:

- ✦ Verschillen jullie binnen je groepje van mening over dit onderwerp, of komen jullie overtuigingen aardig overeen?
- ✦ Welke overtuiging/mening op dit onderwerp overheerst het meest in de Nederlandse samenleving?
- ✦ Op welke manier zou er op een school naar dit onderwerp gekeken worden? Waar hangt dit van af?
- ✦ Hoe kun je het gesprek in de klas voeren over dit onderwerp, met respect voor verschillende normen en overtuigingen?

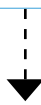
AFSLUITING

2 MIN.

Laat alle studenten (indien mogelijk) rondlopen door het lokaal en met een medestudent die ze tegenkomen kort uitwisselen:

- ✦ wat je het meeste is bijgebleven van deze module;
- ✦ wat je als aankomend docent meeneemt de onderwijspraktijk in;
- ✦ wat je je medestudent graag mee zou willen geven.

Herhaal dit nog één of twee keer.

Praktijkopdrachten

ONDERZOEK: PAST JOUW (STAGE)SCHOOL BIJ JOU?

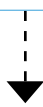
Leerdoel

Studenten onderzoeken of hun eigen normen, waarden en overtuigingen op het gebied van relaties en seksualiteit passen bij de normen en waarden die op hun (stage)school gelden.

Geef studenten de volgende opdracht:

- ✦ Maak een overzicht van jouw eigen normen, waarden en overtuigingen op het gebied van relaties en seksualiteit. Leg uit waarom je er zo over denkt. Hierbij kan het helpen om te bedenken uit welke sociale omgeving je deze overtuigingen hebt meegekregen/overgenomen.
- ✦ Onderzoek welke normen en waarden er op jouw (stage)school gelden/heersen op het gebied van relaties en seksualiteit. Denk aan:
 - + Beleid en visie van de school op relaties en seksualiteit lezen
 - + Docenten/directie vragen stellen over het beleid of de visie van de school
- ✦ Onderbouw waarom jij wel of niet bij deze school past qua normen en waarden op het gebied van relaties en seksualiteit. Doe dit door jouw overtuigingen te vergelijken met de heersende/geldende normen en waarden van de school op dit gebied. Waar zitten verschillen? Wat komt overeen? Wat vind jij belangrijk? Waar wil jij dat de school oog voor heeft en in hoeverre heeft jouw (stage)school dat? Wat doet jouw (stage)school of waar staat jouw (stage)school voor, waar jij het juist niet mee eens bent? Ben je in staat om je eigen normen en waarden opzij te schuiven als deze botsen met het beleid van de school? Onderbouw je antwoorden.
- ✦ Verwerk dit tot een verslag.

[terug naar het overzicht](#)

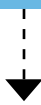

6. Handleiding voor opleiders bij de module 'Seksueel grensoverschrijdend gedrag'

Welkom bij de handleiding van de module 'Seksueel grensoverschrijdend gedrag'. Deze handleiding bestaat uit:

- Inleiding bij de module
- Klassikale verdieping
- Praktijkopdrachten

Inleiding bij de module ‘Seksueel grensoverschrijdend gedrag’

Seksueel grensoverschrijdend gedrag is een verzamelterm voor alle vormen van seksueel gedrag die over de grenzen van een ander gaan. Er is sprake van seksueel misbruik als een volwassene seksuele handelingen verricht met een kind. Seksueel misbruik komt veel voor en daarom is de kans dat dit speelt bij een van de leerlingen uit jouw klas groot.

In deze module leren studenten:

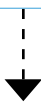
- ✦ Hoe je seksueel gedrag van leerlingen in de klas adequaat kunt duiden (wel of niet oké).
- ✦ Hoe je seksueel grensoverschrijdend gedrag bespreekbaar maakt in de klas.
- ✦ Hoe je adequaat reageert op mogelijke problemen die spelen bij leerlingen, en daarbij zo nodig de meldcode gebruikt.
- ✦ Hoe je bij specifieke problematiek kunt verwijzen naar hulpinstanties.

Docenten spelen een belangrijke rol bij het signaleren van en handelen bij seksueel misbruik van hun leerlingen. Om te kunnen inschatten of seksueel gedrag (mogelijk) grensoverschrijdend is, kun je gebruik maken van het Vlaggensysteem. Aan de hand van zes criteria kun je seksueel gedrag indelen in vier categorieën, van oké naar helemaal niet oké. Deze categorieën worden aangeduid met verschillende kleuren vlaggen.

Seksueel grensoverschrijdend gedrag maak je bespreekbaar door het thema onderdeel te maken van een doorlopende leerlijn, door in te spelen op de actualiteit en/of de leefwereld van de leerlingen én door te reageren op een situatie of gedrag in de klas.

Als er sprake is van (een vermoeden van) seksueel misbruik volg je de stappen van de Meldcode Kindermishandeling. Deze is verplicht aanwezig op iedere school.

De lesmodule ‘Seksueel grensoverschrijdend gedrag’ vereist	
circa 60 minuten	klassikale tijd
circa 30 minuten	zelfstudietijd met de e-learning

Klassikale verdieping

VEILIGHEID IN DE LES

2 MIN.

Maak met studenten werkafspraken of wijs hen opnieuw op de eerder gemaakte afspraken. Meer informatie over veiligheid in de klas lees je in de [introdactie van deze handleiding](#).

OPDRACHT 1 - INTRODUCTIE - HERHALING MODULE

10-15 MIN.

Klassikaal bespreken

- ✦ Hoe was het voor jullie om meer te leren over hoe je als docent kunt omgaan met seksueel grensoverschrijdend gedrag?
- ✦ Hoe hebben jullie het Vlaggensysteem ervaren? Is het duidelijk? Hoe vond je het om dit toe te passen?
- ✦ Ben je de Meldcode al eens tegengekomen op je stageschool? Wat viel je daarin op?

OPDRACHT 2 - REAGEREN OP SITUATIES IN DE KLAS

30 MIN.

IN TWEETALLEN

Leerdoel

Studenten kunnen reageren op situaties in de klas en seksueel gedrag van leerlingen adequaat duiden (wel of niet passend bij een gezonde/normale seksuele ontwikkeling).

Materiaal

Voorbeelden van situaties in de klas (zie onder).

Beschrijving

Hieronder volgt een aantal casussen waarin seksueel gedrag wordt vertoond. De studenten kunnen in tweetallen reacties bedenken op onderstaande casussen.

Vraag de studenten eerst:

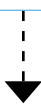
- ✦ Wat is seksueel gedrag?
- ✦ Wat maakt seksueel gedrag 'oké'?
- ✦ Welk seksueel gedrag is acceptabel in de klassen- of schoolcontext?

Laat de studenten in tweetallen reacties bedenken op de onderstaande casussen. De tweetallen bepalen samen of het gedrag van de leerling bij de normale ontwikkeling hoort of (licht) grensoverschrijdend is. Daarna bespreek je de casussen en de reacties van studenten klassikaal.

Alle kinderen en jongeren vertonen seksueel gedrag. Ze worden verliefd, zijn nieuwsgierig en proberen dingen uit. Wat is acceptabel seksueel gedrag, wanneer gaat dit over de grens en wanneer is er sprake van zwaar grensoverschrijdend gedrag? Door jezelf de zes vragen van het Vlaggensysteem te stellen, kom je hier gemakkelijk achter.

Stel jezelf zes vragen:

- ✦ Vinden ze het allebei oké, hebben ze toestemming gegeven?
- ✦ Is het vrijwillig?
- ✦ Zijn de betrokken jongeren gelijkwaardig qua leeftijd, intelligentie en populariteit?

- ✦ Past het gedrag bij de ontwikkelingsfase waarin ze zitten?
- ✦ Past het gedrag binnen de context?
- ✦ Staat respect voorop? Is het gedrag niet beschadigend of vernederend voor de jongere?

Als je een van deze vragen met 'nee' beantwoordt, kan er sprake zijn van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Deze zes criteria zijn gebaseerd op het Vlaggensysteem, dat ontwikkeld is door Sensoa en Movisie.

Wat doe je?

Jouw reactie hangt af van de situatie: wat er gebeurt, met wie en waar. Acceptabel gedrag is natuurlijk prima. Licht of zwaar grensoverschrijdend gedrag vraagt om ingrijpen. Hier is het ook van belang om leerlingen duidelijke kaders mee te geven over welk seksueel gedrag wel of niet acceptabel is in de klas en op school. Leerlingen kunnen kaders missen en krijgen dit ook niet altijd vanuit ouders mee. Welke gedragsregels of afspraken heeft de school hierover gemaakt en worden deze ook uitgedragen en nageleefd?

Belangrijk: veroordeel en bestraf de leerling niet, maar geef aan hoe hij of zij het gedrag kan veranderen.

Voorbeelden van situaties in de klas

Gebaseerd op '[Situatietekeningen: Omgaan met seksueel \(grensoverschrijdend\) gedrag op school](#)' (Sensoa)

Casus 1

Je bent met de klas op brugklaskamp. Het is middagpauze en je mist twee van je leerlingen. Je loopt een rondje door de gehuurde blokhut en vindt de twee leerlingen giechelend op bed. Je vraagt: "Wat valt er te giechelen?". De twee meiden worden knalrood en schuiven een oude Playboy naar voren.

- ✦ Beoordeel het gedrag.
- ✦ Hoe reageer je?

Casus 2

Je bent met je mentorklas (havo 3) op uitje; jullie zijn in het zwembad. Tijdens het omkleden voor het zwemmen zie je dat een aantal jongens stiekem foto's maakt van hun leeftijdsgenoten in de omkleedhokjes. De leeftijdsgenoten hebben niks door, en de jongens gieren van het lachen.

- ✦ Beoordeel het gedrag.
- ✦ Hoe reageer je?

Casus 3

Tijdens de leswisseling zie je twee meiden elkaar kussen in de aula. Een van de meiden is 15, de ander zit in de eindexamenklas en is 17. De oudere leerling heeft de borsten van haar 15-jarige vriendin in haar handen.

- ✦ Beoordeel het gedrag.
- ✦ Hoe reageer je?

Casus 4

Tijdens de gymles zijn een jongen en een meisje van 15 verstoppt in een kleedhokje. Het meisje toont haar borsten en de jongen heeft alleen zijn onderbroek aan. Ze strelen elkaar en glimlachen.

- ✦ Beoordeel het gedrag.
- ✦ Hoe reageer je?

Casus 5

De docent van een 5 vwo-klas komt na de gymles onaangekondigd de kleedkamer binnen. Sommige jongens zijn naakt en schrikken overduidelijk.

- ✦ Beoordeel het gedrag.
- ✦ Hoe reageer je?

Casus 6

Een docent van een 2 vmbo-tl-klas staat bekend om zijn amicale contact met zijn leerlingen. Hij leunt regelmatig over de leerlingen heen. Soms vinden leerlingen dat niet erg, maar vandaag zie je dat een van de leerlingen erg rood wordt.

- ✦ Beoordeel het gedrag.
- ✦ Hoe reageer je?

Casus 7

Na de les over relatievormen vragen kinderen uit de eerste klas: 'Bent u getrouwd? En hebt u ook kinderen?' Je antwoordt dat je geen kinderen hebt en dat je ook geen partner hebt. Een ander kind reageert hierop: 'Vrijt u dan nooit?'

- ✦ Beoordeel het gedrag.
- ✦ Hoe reageer je?

Casus 8

Er gaat een video rond in de 4 vwo-klas. In de video is een leerling uit 6 vwo te zien. Zij zit met een aantal vriendinnen in het park. In de video wordt er ingezoomd op haar borsten en kruis. De video staat op een TikTok-account zonder duidelijke afzender.

- Beoordeel het gedrag.
- ✦ Hoe reageer je?
- ✦ Wat kan de school verder nog doen?

Casus 9

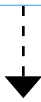
Op een sportdag masturberen twee jongens van 13 en 17 met elkaar in een kleedhokje. Zij lijken er allebei duidelijk van te genieten.

- ✦ Beoordeel het gedrag.
- ✦ Hoe reageer je?

AFSLUITING

2 MIN.

Laat alle studenten even nadenken over één woord dat het meest op de voorgrond komt als ze terugdenken aan de module en les. Ze mogen dit 'popcorn style' delen. Dat betekent dat je niet de kring rondgaat, maar dat iedereen iets mag zeggen wanneer het in ze opkomt. Deel, als je wil, zelf ook welk gevoel je hebt overgehouden aan de les.

Praktijkopdrachten

ONDERZOEK IN DE PRAKTIJK: SIGNALEREN EN GRENZEN

Leerdoel

Studenten leren welke situaties mogelijk een signaal voor seksueel misbruik zijn.

Materiaal

- ✦ Artikel '[Vlaggensysteem: seksueel gedrag bespreekbaar stellen](#)',
- ✦ Brochure [seksuele ontwikkeling](#),
- ✦ Achtergrondinformatie op [Seksuelevorming.nl](#)
- ✦ Signaleringsprotocollen seksueel misbruik van de stageschool.

Geef studenten de volgende zelfstudie-opdracht:

Lees de informatie over de seksuele ontwikkeling en het Vlaggensysteem.

Geef studenten de volgende onderzoeksoopdracht:

- ✦ Zoek op je (stage)school naar het protocol seksueel misbruik en praat met je stagebegeleider op school over dit protocol en de stappen die erin staan beschreven.
- ✦ Gebruik de achtergrondinformatie bij het maken van je opdracht.
- ✦ Omschrijf voor een aantal van bovenstaande casussen of dit normaal gedrag is en binnen de seksuele ontwikkelingsfasen hoort, of mogelijk een signaal is voor grensoverschrijdend gedrag. Vergelijk dit met het protocol van school en doe indien nodig een aanbeveling.

ONDERZOEK IN DE PRAKTIJK: EEN SOCIALE KAART MAKEN

Leerdoel

Studenten onderzoeken de omgeving van de school, maken een sociale kaart en ontdekken wanneer deze betekenisvol of bruikbaar kan zijn.

Materiaal

Websites, schoolgids, gemeentegids, protocollen.

Geef studenten de volgende onderzoeksoopdracht:

- ✦ Onderzoek hoe de zorgstructuur op je stageschool eruit ziet: wie heeft welke verantwoordelijkheid in welke situaties?
- ✦ Zoek naar (wijk)organisaties in de omgeving van de school die bezig zijn met seksuele en relationele vorming, seksuele gezondheid, gezonde groei en ontwikkeling van kinderen en jongeren, ondersteuning aan ouders bij de opvoeding, seksueel misbruik, seksuele intimidatie van een leerling in de klas et cetera. Welke organisaties zijn er allemaal? In welke situaties worden zij geraadpleegd? Met welke organisaties heeft de school contact? Op welke manier kunnen de organisaties een rol spelen bij aandacht voor gezonde relaties & seksualiteit op de middelbare school (bijvoorbeeld GGD'en, Centra Jeugd & Gezin, Jeugdgezondheidszorg, Veilig Thuis, wijkcentra of zorginstellingen)?
- ✦ De Jeugdgezondheidszorg werkt met een richtlijn seksuele ontwikkeling 0-18-jarigen. Hierin staan relevante thema's en tools voor de ondersteuning van kinderen bij gezonde en veilige ontwikkeling en signalering van seksueel gedrag.
- ✦ Zet de organisaties in een overzichtelijke kaart. En maak op de kaart zichtbaar wat de organisaties doen en wat ze voor de school kunnen betekenen.

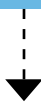
[terug naar het overzicht](#)

7. Handleiding voor opleiders bij de module **‘Contact met ouders’**

Welkom bij de handleiding van de module ‘Contact met ouders’.
Deze handleiding bestaat uit:

- Inleiding bij de module
- Klassikale verdieping
- Praktijkopdrachten

Inleiding bij de module ‘Contact met ouders’

Ouders spelen een belangrijke rol bij de relationele en seksuele ontwikkeling van kinderen. Als docenten bezig zijn met het thema relaties en seksualiteit op school is het belangrijk om goed in contact te blijven met ouders.

Studenten leren in deze module:

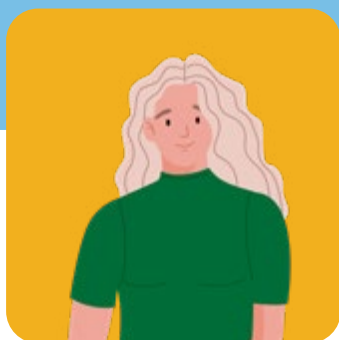
- ✦ Over het belang van goed contact met ouders bij aandacht voor gezonde relaties & seksualiteit op school.
- ✦ Hoe zij ouders op de juiste manier kunnen betrekken bij aandacht voor gezonde relaties & seksualiteit op school.
- ✦ Om te gaan met hun eigen aarzelingen in het leggen van contact met ouders.
- ✦ Hoe zij met ouders kunnen communiceren over hoe en wanneer aandacht voor gezonde relaties & seksualiteit in de klas of op school zal plaatsvinden.

Ouders kunnen verschillend denken over de aandacht voor relaties en seksualiteit op de basisschool. Dit hangt samen met verschillende normen, waarden en opvattingen die mensen meekrijgen vanuit bijvoorbeeld hun opvoeding, religie en cultuur. Het is belangrijk dat docenten zich bewust zijn van deze verschillen en daar rekening mee houden wanneer zij in de klas aandacht besteden aan relaties en seksualiteit.

Docenten zijn soms (meestal onnodig) bang voor negatieve reacties van ouders. Deze kunnen zij voorkomen door ouders vroeg te informeren en te betrekken bij het thema relaties en seksualiteit op school. Als docenten goed contact hebben met ouders, heeft dan niet alleen voordelen voor de docent, maar ook voor de leerling en de ouder(s): het bevordert een veilige relationele en seksuele ontwikkeling van de leerling, ouders kennen hun kind goed en door in gesprek te gaan kun je eventuele weerstanden wegnemen.

Onder goed contact en een goede afstemming met ouders verstaan we dat dit in gelijkwaardigheid plaatsvindt. Daarom spreken we niet van ouderbetrokkenheid, maar van partnerschap met ouders. Randvoorwaarden voor een goed partnerschap zijn: een heldere visie, openheid in het team en een open communicatie.

De lesmodule ‘Contact met ouders’ vereist	
circa 60 minuten	klassikale tijd
circa 30 minuten	zelfstudietijd met de e-learning

Klassikale verdieping

VEILIGHEID IN DE LES

2 MIN.

Maak met studenten werkafspraken of wijs hen opnieuw op de eerder gemaakte afspraken. Meer informatie over veiligheid in de klas lees je in de [introduceer van deze handleiding](#).

OPDRACHT 1 - INTRODUCTIE

10-15 MIN.

Leerdoel

Niet van toepassing.

Materiaal

Handleiding, eventueel PowerPoint.

Herhaal de belangrijkste lessen die de studenten in de e-learning hebben geleerd.

Klassikaal bespreken:

- ✦ Hoe denk jij over het contact met ouders over gezonde relaties & seksualiteit op school?
- ✦ Welke tip uit de e-learning over het omgaan met ouders neem jij mee naar de praktijk?
- ✦ In de oefening met de video-casus heb je gezien hoe een docent met ouders in gesprek gaat. Wat vond je van dit gesprek? Wat heb je hiervan geleerd?

OPDRACHT 2 - EEN BRIEF SCHRIJVEN AAN OUDERS

15 MIN.

IN DUO'S

Leerdoel

Studenten verkennen hun eigen vaardigheden en aarzelingen in het leggen van contact met ouders.

Materiaal

Handleiding, eventueel PowerPoint.

Introduceer de volgende briefcasus bij de studenten:

Brief door Latifa, student lerarenopleiding Gezondheid & Welzijn.

Na de herfstvakantie ga ik een stage lopen bij een biologiedocent in 4 havo. De docent heeft mij gevraagd of ik lessen seksuele vorming wil geven, omdat ik dichterbij de leerlingen sta. Ik vind dat leuk, maar op mijn vorige stageschool was er een ouder die zei dat ik te veel zei over seks.

De stagedocent zei dat ik een brief kan schrijven om de ouders te vertellen over de aankomende lessen. Ik heb dat nog nooit gedaan. Hierdoor heb ik echt geen idee hoe ik moet beginnen. Er zullen vast veel ouders tegen seksuele vorming zijn. Ik weet dat ik erin moet zetten dat ik hier drie lessen aan moet besteden. Maar wat moet ik er nog meer in zetten??? Wie heeft hier ervaringen mee? En wie kan mij helpen ????

Groetjes, Latifa

In tweetallen beantwoorden de studenten de volgende vragen:

- ✦ Wat zou jij adviseren?
- ✦ Welke informatie moeten de ouders zeker krijgen?
- ✦ Heb je zelf wel eens contact gehad met ouders tijdens je stage? Hoe was dat?
- ✦ Waar ben je goed in en waar zie je tegenop als het gaat om contact met ouders?

De docent vraagt na afloop:

- ✦ Welke adviezen hadden jullie voor Latifa?
- ✦ Waarom is contact met ouders in het voortgezet onderwijs belangrijk?

OPDRACHT 3 - WANNEER HEB JE CONTACT MET OUDERS?**30 MIN.****IN DUO'S****Leerdoel**

- ✦ Studenten weten hoe zij op verschillende manieren contact met ouders kunnen leggen bij aandacht voor gezonde relaties & seksualiteit op school.
- ✦ Studenten leren wat een geschikt moment is voor contact met ouders.

Materiaal

Handleiding, eventueel PowerPoint, internet, voor iedere student een printversie van '[Visies op partnerschap met ouders](#)' (zie ook onder), Week van de Lentekriebels: Informatie over contact met ouders.

Beschrijving

Deel de printversie van 'Visies op partnerschap met ouders' uit. De studenten lezen een aantal visies, waarin partnerschap met ouders op het gebied van gezonde relaties & seksualiteit op verschillende manieren is ingericht op de middelbare school.

In groepjes

De studenten gaan in groepjes uit elkaar. Geef ze de opdracht om met elkaar te discussiëren over de voordelen en nadelen van het proactief of reactief betrekken van ouders bij aandacht voor gezonde relaties & seksualiteit.

Vragen om de discussie te stimuleren:

1. Wat zijn voor- en tegenargumenten om ouders te betrekken, proactief en reactief, bij het thema gezonde relaties & seksualiteit?
2. Wat zijn mogelijke zorgen van of weerstanden bij ouders als scholen aandacht willen besteden aan gezonde relaties & seksualiteit? Denk ook aan religieuze ouders of ouders met een migratieachtergrond. Hoe zou je hiermee omgaan en met welke argumenten kun je hen overtuigen?
3. Wat zijn je eigen waarden en normen over relaties en seksualiteit op de middelbare school en de rol van ouders versus de rol van de school?
4. Welke verschillen en overeenkomsten zie je tussen jezelf en de verschillende types scholen?
5. Wat vind je dat een school minimaal aan contact met ouders moet doen?

De opdracht wordt klassikaal afgesloten: elke groep geeft een korte samenvatting.

Achtergrondinformatie bij de vragen:

Een voordeel van het actief betrekken van ouders is dat dit onzekerheid kan wegnemen bij de docent. Door ouders vroeg te informeren over het thema 'relaties en seksualiteit' kan weerstand bij ouders voorkomen worden. Bovendien bevordert het een veilige ontwikkeling van het kind; ouders kunnen thuis met hun kinderen doorpraten over de op school besproken thema's.

Het is belangrijk om informatie en beleid op school op een juiste manier te delen. Het delen van onvoldoende of onduidelijke informatie kan averechts werken. Zorg dat je als docent duidelijk kunt verwijzen naar de leerdoelen uit een lespakket, de kerndoelen voor het middelbaar onderwijs of het schoolbeleid. De reactie van ouders zal per situatie verschillen. Als docent zoek je naar een prettige balans die voor jou werkt.

VISIES OP PARTNERSCHAP MET OUDERS

School A: Een vervelend incident

We zijn gestart met lesgeven over relaties, seksualiteit en seksuele integriteit naar aanleiding van een incident op school. Ouders vonden dat we als school beter toezicht hadden moeten houden. Het gebeurde onder ons dak, en viel daarom onder onze verantwoordelijkheid. We zijn ons toen gaan verdiepen in seksuele en relationele vorming en seksuele integriteit op de middelbare school. In samenwerking met ouders en het team hebben we een visie voor onze school geformuleerd waarin de rol van de ouders en de docenten/ school beschreven staat. We hebben daar ook een stappenplan in opgenomen: wat we met de leerlingen bespreken in welk leerjaar. Nu betrekken we ouders door eenmaal per jaar in de nieuwsbrief het onderwerp onder de aandacht te brengen.

School B: Actieve aanpak relaties en seksualiteit

We organiseren al jaren een projectweek rondom relaties en seksualiteit en besteden tegenwoordig structureel aandacht aan het thema. Dit omdat tieners het hele jaar volop in ontwikkeling zijn op het gebied van relaties en seksualiteit, er in de buitenwereld mee in aanraking komen (internet, schoolplein, straat, tv), nieuwsgierig zijn, maar ook onzeker zijn en niet altijd zelf vragen durven te stellen. We vinden dat school en ouders partners moeten zijn in de opvoeding van kinderen en jongeren. We betrekken ouders daarom tijdens een projectweek bij het thema relaties en seksualiteit en ook door het jaar heen. We vragen ze bijvoorbeeld om hulp bij de organisatie, plaatsen een interview met ouders in de schoolkrant, we organiseren een keer per jaar een ouderavond over het thema en we hebben een visie opgenomen in ons schoolbeleid. We noemen het onderwerp ook tijdens de oudergesprekken.

School C: Incidentele aanpak relaties en seksualiteit

We doen aan seksuele en relationele vorming, maar alleen incidenteel. Soms organiseren we een projectweek. We gaan wel in op vragen van leerlingen over relaties en seksualiteit, maar de reguliere vakken als Geschiedenis, Wiskunde en Nederlands zijn onze 'core business'. We hebben ouders erbij betrokken door in ons schoolbeleid en de schoolbrochure aan te geven wat onze visie op relaties en seksualiteit is. We benoemen daarin wat wij als de rol voor de school zien. We vinden het belangrijk dat jongeren basiskennis meekrijgen over dit onderwerp en vinden dit voor het merendeel een taak voor de ouders. Maar als leerlingen er vragen over stellen, zien we het als onze taak om hierop te antwoorden.

School D: Aandacht voor relaties en seksualiteit, moet dat ook?

We hebben er eigenlijk nog nooit aan gedacht dat we iets met relaties en seksualiteit zouden moeten. Bij navraag blijkt wel dat sommige docenten vragen van leerlingen over dit onderwerp beantwoorden. Maar we hebben geen afgestemde visie of beleid op dit onderwerp. Ik zou eerlijk gezegd zelf ook niet zo goed weten hoe ik het aan zou moeten pakken.

OPDRACHT 4 - WAT KOM JIJ TEGEN?**5 MIN.****Materiaal**

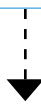
Handleiding, PowerPoint

Doe met je studenten een klassikale inventarisatie (of in kleine groepjes) van mogelijke persoonlijke vragen die ouders aan hen kunnen stellen of situaties die ze tegen kunnen komen. Misschien zijn de studenten al situaties tegengekomen in hun stagepraktijk.

Laat ze daarna bedenken hoe ze daarop zouden kunnen reageren. Tip voor de studenten: heb je misschien iets aan de tips uit de e-learning om te bedenken hoe je ermee omgaat?

AFSLUITING**2 MIN.**

Laat alle studenten even nadenken over één woord dat het meest op de voorgrond komt als ze terugdenken aan de module en les. Ze mogen dit 'popcorn style' delen. Dat betekent dat je niet de kring rondgaat, maar dat iedereen iets mag zeggen wanneer het in ze opkomt. Deel, als je wil, zelf ook welk gevoel je hebt overgehouden aan de les.

Praktijkopdrachten

ONDERZOEK IN DE PRAKTIJK:

OP ZOEK IN DE SCHOOL: SAMENWERKEN MET OUDERS BIJ SEKSUELE OPVOEDING

Leerdoel

Studenten krijgen inzicht in hoe ouders betrokken worden bij gezonde relaties en seksualiteit op de stageschool

Geef studenten de volgende onderzoeksopdracht:

(en geef een richtlijn voor het maximaal aantal woorden van het verslag)

Ga met een aantal docenten op je stageschool een gesprek aan over samenwerking met ouders op het gebied van relationele en seksuele opvoeding.

Beantwoord in ieder geval de volgende vragen:

- ✦ Welke taak op het gebied van relationele en seksuele opvoeding neemt de school op zich?
- ✦ Hoe informeert de school ouders hierover?
- ✦ Op welke manier worden ouders er nog meer bij betrokken?
- ✦ Welke verwachtingen hebben ouders van de school als het gaat om seksuele vorming en een veilig schoolklimaat?
- ✦ Bij wie kunnen ouders terecht met vragen over dit onderwerp?
- ✦ Wat staat er over ouderbetrokkenheid in het beleid van de school en zijn hier protocollen voor?

Schrijf een verslag van de bevindingen uit de gesprekken. Je eindigt het verslag met een advies met aanbevelingen aan de school voor het versterken van de samenwerking met ouders op dit vlak.

ONDERZOEK IN DE PRAKTIJK:

OP ZOEK IN DE SCHOOL: CONTACTMOMENTEN MET OUDERS

Leerdoel

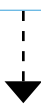
Studenten verdiepen zich op hun stageschool in de contactmomenten tussen ouders en docent waarbinnen relationele en seksuele vorming een plaats kan krijgen.

Materiaal

Schoolbeleid van stageschool, casussen uit de stageschool, gesprekken met collega's van de stageschool.

Geef studenten de volgende onderzoeksopdracht:

1. Onderzoek op de school welke contactmomenten er zijn vastgesteld tussen ouders en docent: hoeveel contactmomenten zijn er, waar en wanneer vinden ze plaats, aan welke regels is de inhoud van de contactmomenten gebonden?
2. Op welke manier kan het thema gezonde relaties & seksualiteit een plek krijgen binnen deze contactmomenten? Zijn daar al regels voor, zijn hier documenten over opgesteld in het beleid? Praat hier eens over met collega's of met de directeur op school.
3. Zijn er collega's met ervaring in het bespreken van aandacht voor relaties en seksualiteit met ouders in het vastgestelde contactmoment? Hoe hebben ze dat aangepakt? Was daar een specifieke aanleiding voor?

4. Schrijf jouw ideaal uit:

- ✦ Op welke momenten (in het contact met ouders) is het belangrijk om aandacht aan gezonde relaties & seksualiteit te besteden?
- ✦ Waarom maak je die keuze?
- ✦ Welke samenwerking en relatie met ouders heb je voor ogen?
- ✦ Welke belangen van het kind spelen mee?

ONDERZOEK IN DE PRAKTIJK: VRAAG HET OUDERS

Leerdoel

Studenten voeren een gesprek met ouders over het thema relaties en seksualiteit, doen inzicht op over hoe ouders tegen het thema kunnen aankijken, en koppelen dit aan het belang van goed partnerschap tussen school en ouders.

Geef studenten de volgende onderzoeksopdracht:

A. Voorbereiding:

- ✦ Ga in je stageschool op zoek naar twee ouders die bereid zijn met jou in gesprek te gaan over hun kijk op relaties en seksualiteit.
- ✦ Bedenk zelf een aantal vragen die je de ouders wil stellen. Wat wil je van ze weten? (Minstens 3 en maximaal 5 vragen.) Enkele suggesties:
 - Hoe kijken ouders naar de aandacht voor gezonde relaties & seksualiteit op school?
 - Wat denken de ouders dat er wordt behandeld op school?
 - Hoe staan zij daar tegenover?
 - Welke thema's moeten volgens de ouders behandeld worden op school?
 - Hebben de ouders het zelf met hun kind(eren) over relaties en seksualiteit? Waar hebben ze het dan over?
 - Wat verwachten ouders van het contact met de docent over relaties en seksualiteit?

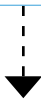
B. Uitvoering:

- ✦ Voer in je eigen tijd, afzonderlijk van elkaar, de twee gesprekken met ouders (op een samen overeengekomen plaats en tijdstip, ongeveer 30 minuten per gesprek).
- ✦ Maak aantekeningen tijdens het gesprek en maak een verslag van beide gesprekken.

C. Analyseer en reflecteer: Bekijk en vergelijk de antwoorden van de twee ouders.

- ✦ Hebben de ouders een vergelijkbare of verschillende kijk op de aandacht voor relaties en seksualiteit, thuis en op school?
- ✦ Wat zegt deze informatie over het belang van contact en afstemming met ouders over aandacht voor relaties en seksualiteit op school?

[terug naar het overzicht](#)

8. Handleiding voor opleiders bij de module

‘Schoolbreed werken aan gezonde relaties en seksualiteit’

Welkom bij de handleiding van de module ‘Schoolbreed werken aan gezonde relaties en seksualiteit’. Deze handleiding bestaat uit:

- Inleiding bij de module
- Klassikale verdieping
- Praktijkopdrachten

Inleiding bij de module ‘Schoolbreed werken aan gezonde relaties & seksualiteit’

Een schoolbrede aanpak van het thema gezonde relaties & seksualiteit gaat verder dan alleen vorming. Een concrete schoolbrede aanpak, relationele en seksuele vorming in het curriculum van de school en een positief, seksueel integer schoolklimaat met goede relaties tussen leerlingen en docenten is belangrijk.

Om de volgende redenen:

- ✦ Vertrouwd met het thema: Door op jonge leeftijd te starten met aandacht voor gezonde relaties & seksualiteit, raken leerlingen vertrouwd met het thema en durven ze eerder vragen te stellen over seksualiteit.
- ✦ Voorbereiding: Leerlingen krijgen betrouwbare informatie en worden voorbereid op seksuele contacten. Ook weten ze beter wat hun eigen wensen en grenzen zijn en leren ze respectvol, bewust en verantwoordelijk met elkaar om te gaan (seksueel integer). Leerlingen geven ook zelf aan dat ze op school graag leren over gezonde relaties en seksualiteit.
- ✦ Seksuele vorming: Seksuele vorming draagt bij aan het voorkomen van onbedoelde zwangerschappen, seksuele grensoverschrijding en seksueel overdraagbare aandoeningen. Ook is er aandacht voor verschillende seksuele oriëntaties en genderidentiteiten.
- ✦ Zelfbewustzijn: Het leidt tot meer zelfbewuste, seksueel gezonde jongeren, en uiteindelijk ook tot minder schooluitval en een beter toekomstperspectief.

Hoe kun je dit als school aanpakken? Dat leren de studenten in deze module.

In Nederland kennen we de Gezonde School-aanpak die ook voor seksuele gezondheid wordt ingezet. Dit is een integrale aanpak op meer pijlers, zoals een sociaal veilig schoolklimaat, educatie, schoolbeleid en samenwerking met de omgeving. De Gezonde School-aanpak sluit aan bij de actuele problemen en vragen in de school. Meestal wordt schoolbreed met het schoolteam een plan van aanpak uitgezet op al deze pijlers.

Het gaat om de volgende vier pijlers:

1. Educatie - in de lessen is er structurele aandacht voor gezondheid.
2. Schoolomgeving - gezond gedrag stimuleren door aanpassingen in de fysieke en sociale omgeving.
3. Signaleren - gezondheidsproblemen worden gesignaleerd.
4. Beleid - alle maatregelen voor de gezondheid van leerlingen zijn vastgelegd in het schoolbeleid.

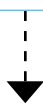
In de e-learning maken de studenten kennis met twee scholen en hoe zij invulling geven aan deze vier pijlers. Lees hier meer over [de Gezonde School-aanpak en -pijlers](#).

De lesmodule ‘Schoolbreed werken aan gezonde relaties & seksualiteit’ vereist	
circa 60 minuten	klassikale tijd
circa 30 minuten	zelfstudietijd met de e-learning

Jouw studenten kunnen – nu en later, als student of als startende docent - een belangrijke bijdrage leveren aan de seksuele gezondheid en seksuele integriteit van de leerlingen, door een voortrekkersrol in te nemen en aandacht te vragen voor dit thema binnen de school. Hoe? Studenten/ startende docenten kunnen al een goed begin maken door:

1. Een les te geven over dit thema. Laat ze hiervoor de module ‘Lesgeven over relaties en seksualiteit’ doorlopen.
2. Seksueel gedrag of een onverwachte vraag op een veilige manier bespreekbaar te maken. Laat ze hiermee oefenen aan de hand van de module ‘Seksuele integriteit en een veilige sfeer’.

Klassikale verdieping

VEILIGHEID IN DE LES

2 MIN.

Maak met studenten werkafspraken of wijs hen opnieuw op de eerder gemaakte afspraken. Meer informatie over veiligheid in de klas lees je in de [introdunctie van deze handleiding](#).

OPDRACHT 1 – INTRODUCTIE - HERHALING MODULE

10 MIN.

Klassikaal bespreken

- ✦ Wat is je het meest bijgebleven van de e-learning?
- ✦ Wat voor inzicht heb je opgedaan dat je graag zou willen meegeven aan jouw (stage)school?
- ✦ Welke uitdagingen zie je in het schoolbreed werken aan relaties en seksualiteit?
- ✦ Welke vragen heb je nog?

OPDRACHT 2 - GEDACHTE-EXPERIMENT

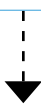
10 MIN.

Leerdoel

- ✦ Studenten denken na over wat ze leerlingen willen meegeven op het gebied van relaties en seksualiteit
- ✦ Studenten zien het belang van het bespreekbaar maken van relaties en seksualiteit en realiseren zich dat dit breder gaat dan voorlichting.

Beschrijving

1. Neem studenten mee in een gedachtenexperiment en volg daarbij de volgende stappen in je beschrijving.
 - a. Denk aan een prettige seksuele en/of intieme ervaring. We gaan dit níet delen met anderen, dus daar hoeft je niet over in te zitten. Het hoeft niet seks zelf te zijn, het mag dus ook intiem zijn. Alleen of met iemand anders. Bepaal voor jezelf: waarom was dit een prettige ervaring. Hoe voelde je je? Wat maakte het prettig?
 - b. Wanneer je voor ogen hebt wat deze ervaring prettig maakte, bedenk dan wat je je leerlingen gunt op het gebied van seksualiteit en relaties. Dit gaan we wel (anoniem) met elkaar delen via Mentimeter.
2. Laat de studenten dit invullen op Mentimeter. Er komen bijna altijd ongeveer dezelfde antwoorden uit naar voren: respect voor elkaar; je veilig voelen; je op je gemak voelen; trots zijn op jezelf of je eigen lichaam; het allebei fijn vinden; plezier.
3. Nabespreking met elkaar: Je kunt studenten vragen wat ze opvalt als ze de woorden zo bij elkaar zien. Ter conclusie kan jij benoemen: Waar gaat het nu echt om? Is wat we leerlingen vaak meegeven (informatie over seks en veilig vrijen) wel dat wat we echt zouden willen en moeten meegeven? Of gaat het (ook) om iets anders, iets dat ook veel meer raakt aan hoe je met elkaar om gaat, ook op school, namelijk je veilig voelen en seksueel integer met elkaar omgaan. Zo kun je ook laten zien dat niet iedereen met leerlingen of studenten over seks hoeft te praten, maar alsnog een steentje bij kan dragen door voor dit soort thema's aandacht te hebben.
4. Conclusie en discussie: We hebben het vaak over seksuele voorlichting. Uit de antwoorden die voortkomen uit deze oefening blijkt dat we leerlingen veel meer gunnen dan risicovermijding! Wat moeten we in ons werk veranderen om dit ook daadwerkelijk voor elkaar te krijgen?

Tip

Geef de studenten aan het begin van de oefening de optie om hun ogen dicht te doen. Geef nadrukkelijk de mogelijkheid 'als je dat prettig vindt', 'het kan je helpen om je in te leven', maar ook de mogelijkheid om het niet te doen 'als je je daar onprettig bij voelt, doe je het niet', omdat ogen sluiten voor sommige mensen onveilig kan voelen.

Veiligheid: Door studenten niet te laten uitwisselen over hun intieme ervaring (en dat te benoemen) zorg je voor veiligheid. Ook de anonimiteit van Mentimeter draagt hieraan bij. Als je online een training geeft kun je ook met Mentimeter werken, of wanneer je denkt dat een team veilig genoeg is: de chat gebruiken.

OPDRACHT 3 - EEN PIJLER UITWERKEN

35-40 MIN.
IN GROEPJES

Leerdoel

De studenten zijn in staat om bij onderwijs rond het thema gezonde relaties & seksualiteit rekening te houden met de Gezonde School Pijlers.

Geef studenten in groepjes van 4 à 5 studenten de volgende opdracht:

1. Kies een van de vier Gezonde School-pijlers voor het schoolbreed werken aan gezonde relaties & seksualiteit (de pijler 'schoolomgeving' is opgedeeld in sociaal en fysiek, dus keuze uit 5 opties).
2. Werk de gekozen pijler uit op een poster (of PP slide). Doe dit door antwoord te geven op de vragen die bij de gekozen pijler horen:

Beleid

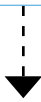
- ✦ Kun je een gedragsregel bedenken rond relaties en seksualiteit en hoe kan die terugkomen in schoolreglement?
- ✦ Hoe zou je het team kunnen meenemen in het ontwikkelen van een gezamenlijke visie?
- ✦ Welke uitdagingen kun je tegenkomen en hoe hou je daar rekening mee?
- ✦ Welke punten zou je vastleggen in het beleid? En op welke manier? Geef een tip: wat zou je als beginnend docent kunnen bijdragen aan deze pijler?

Signalering

- ✦ Op elke school is sprake van een zorgstructuur/protocollen. Welke thema's/aandachtspunten van relaties en seksualiteit moeten volgens jou in ieder geval terugkomen in deze zorgstructuur, en op welke manier?
- ✦ Wat zou je preventief kunnen doen zodat leerlingen makkelijker melding durven te maken van seksuele grensoverschrijding?
- ✦ Welke uitdagingen kun je tegenkomen en hou je daar rekening mee?
- ✦ Geef een tip: wat zou je als beginnend docent kunnen bijdragen aan deze pijler?

Educatie

- ✦ Wat zou volgens jou werken om je collega's te enthousiasmeren om lessen gezonde relaties & seksualiteit te geven?
- ✦ Bekijk via seksuelelevorming.nl wat verschillend lesmateriaal. Wat spreekt je aan in verschillende materialen die je tegenkomt of ziet? En waarom?
- ✦ Wat denk je dat belangrijk is in leuk en goed lesmateriaal? Wat enthousiasmeert? Geef voorbeelden/ideeën?
- ✦ Welke uitdagingen kun je tegenkomen en hoe houd je daar rekening mee?
- ✦ Geef een tip: wat zou je als beginnend docent kunnen bijdragen aan deze pijler?

Schoolomgeving (fysiek)

- ✦ Bedenk hoe je de fysieke omgeving van de school zo kunt inrichten dat het een gezonde en veilige relationele en seksuele ontwikkeling van alle leerlingen ondersteunt (denk ook aan afbeeldingen in de klas).
- ✦ Welke uitdagingen kun je tegenkomen en hoe hou je daar rekening mee?
- ✦ Geef een tip: wat zou je als beginnend docent kunnen bijdragen aan deze pijler?

Schoolomgeving (sociaal)

- ✦ Hoe zou je vanuit je eigen voorbeeldrol willen bijdragen aan de sociale veiligheid om over dit thema te praten?
- ✦ Hoe zou je de leerlingen zelf actief betrekken bij het thema in de school?
- ✦ Waar zou je rekening mee houden in het contact met ouders over gezonde relaties & seksualiteit?
- ✦ Welke uitdagingen kun je tegenkomen en hou je daar rekening mee?
- ✦ Geef een tip: wat zou je als beginnend docent kunnen bijdragen aan deze pijler?

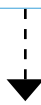
AFSLUITING

10 MIN.

Laat elk groepje de één of twee belangrijkste punten op hun poster met de hele groep delen (2 min. per groepje).

Geef ze daarna nog een paar minuten om langs elkaars posters te lopen.

Laat studenten eventuele vragen die ze aan het einde van de les nog hebben opschrijven of via een online platform naar het digibord sturen. Laat de vragen (mondeling) beantwoorden door andere klasgenoten. Check wel of de vragen goed worden beantwoord. Kies bij weinig tijd eventueel een paar goede vragen uit om de volgende les mee te starten.

Praktijkopdrachten

ONDERZOEK: RELATIES EN SEKSUALITEIT SCHOOLBREED IN DE PRAKTIJK

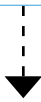
Leerdoel

Studenten kunnen de behoeften van een school op het vlak van aandacht voor gezonde relaties & seksualiteit in kaart helpen brengen.

Geef de studenten de opdracht om op onderzoek te gaan op hun stageschool. Ze brengen het volgende in kaart en schrijven daarvan een verslag:

- ✦ Op welke manier is er aandacht voor gezonde relaties & seksualiteit in de verschillende pijlers (beleid, signalering, omgeving en educatie)? Heeft de school bijvoorbeeld het '[Vignet Gezonde School](#)' aangevraagd?
- ✦ Welk advies zouden zij de school geven? Waar is er ruimte voor verbetering en wat is een mogelijke manier waarop de school dit kan aanpakken?

[terug naar het overzicht](#)

Colofon

Handleiding voor opleiders in de Lerarenopleiding bij de Toolkit
Aandacht voor gezonde relaties & seksualiteit in de lerarenopleiding

Deze uitgave is ontwikkeld vanuit de Stimuleringsregeling Gezonde
Relaties & Seksualiteit

Uitgever: Stichting School & Veiligheid en Rutgers

Vormgeving: Caro Grafico | Grafisch Ontwerp

©2023, Stichting School & Veiligheid en Rutgers

